

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

Науковий журнал

Видається: щоквартально

Заснований в серпні 2017 року

Журнал внесено до бази даних цитувань CrossRef (США)

**Індексується в міжнародній наукометричній базі даних
Index Copernicus International Journal Master List (Польща)**

1(23), 2023

**Київ
Пенітенціарна асоціація України
Науково-дослідний інститут публічного права
2023**

**ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ
АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ 2023/№ 1(23)**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВНИКИ: ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ПЕНІТЕНЦІАРНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ»

ТА ПРИВАТНА УСТАНОВА «НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА».

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ ДРУКОВАНОГО ЗАСОБУ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

СЕРІЯ КВ № 22858-12758 ПР ВІД 28 СЕРПНЯ 2017 РОКУ.

УХВАЛЕНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
15 БЕРЕЗНЯ 2023 РОКУ.

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ВКЛЮЧЕНО ДО **КАТЕГОРІЇ «Б»** ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ З
ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН НА ПІДСТАВІ НАКАЗУ МОН УКРАЇНИ ВІД 28 ГРУДНЯ 2019 РОКУ № 1643.

Редакційна колегія

Бараш Є. Ю., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член Правління Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (**головний редактор, голова редакційної колегії**)

Степанюк А. Х., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (**заступник голови редакційної колегії**)

Галуцько В. В., доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту публічного права

Андрєєв Д. В., доктор юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту №3 Національної академії внутрішніх справ

Батиргарєєва В. С., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Безпалова О. І., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри адміністративної діяльності поліції Харківського національного університету внутрішніх справ

Головко О. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор з науково-педагогічної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Денисюк С. Ф., доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ

Зозуля Є. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загальноправових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України

Ковальська В. В., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

Колб О. Г., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, член Правління Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Крикушенко О. Г., кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, член Правління Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Музика А. А., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України

Россіхін В. В., доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, проректор з інноваційно-корпоративної роботи та адміністрування Харківського національного університету радіоелектроніки

Яковець І. С., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, перший заступник директора Державної установи «Центр пробачення»

Ярмиш О. Н., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Інституту законодавства Верховної Ради України, член Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Іноземні члени редколегії

Р. Гай, доктор філософії, професор, завідувач кафедри кримінального правосуддя Університету штату Нью-Йорк в Освего (США)

Г. Міканадзе, кандидат юридичних наук, Генеральний секретар парламенту Грузії, професор Грузинського Національного університету СЕУ (Грузія)

П. Хомчинські, доктор філософії, доцент, професор кафедри соціології організації та управління Інституту соціології Університету м. Лодзь (Польща)

М. Штука, доктор наук, директор управління соціальної профілактики і ресоціалізації, Ягеллонський університет (Польща)

М. Каламан, доктор гуманістичних наук, доцент Інституту педагогіки, Вища Лінгвістична школа в м. Ченстохові (Польща)

М. Шикут, доктор філософії, Університет Миколая Коперника в Торуні, професійний куратор Районного суду м. Лемборк (Польща)

А. Айрапетян, кандидат юридичних наук, директор юридичного інституту Міністерства юстиції Республіки Вірменія (Республіка Вірменія)

Відповідальний секретар: кандидат юридичних наук, доцент **Сокальська О. В.**

ISSN 2523-4552

Key title: Visnik Penitenciarної asociacii Ukraїni (Print)

Abbreviated key title: Visn. Penit'i asoc. Ukr. (Print)

Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine

Адреса редакції:

вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035,

тел. 067 174 92 01; e-mail: visnyk_pa@ukr.net

www.visnykpau.com

BULLETIN OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE

Scientific Journal

Issued: quarterly

Established in August of 2017

The journal is entered into CrossRef (USA)

**Indexed in the Index Copernicus International
Journals Master List (Poland)**

1(23), 2023

**Kiev
Penitentiary association of Ukraine
Scientific Institute of Public Law
2023**

BULLETIN OF THE PENITENTIARY

SCIENTIFIC JOURNAL

ASSOCIATION OF UKRAINE 2022/№ 1(19)

FOUNDERS: PUBLIC ORGANIZATION «PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE» AND PRIVATE INSTITUTION «SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW». QUARTERLY PUBLISHED.

THE CERTIFICATE OF STATE REGISTRATION OF PRINTED MASSMEDIA: SERIES KB №22858-12758 ПП DATED AUGUST 28, 2017

THE PUBLICATION IS APPROVED BY THE ACADEMIC COUNCIL OF THE SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW ON MARCH 15, 2023

THE SCIENTIFIC JOURNAL IS INCLUDED INTO THE **CATEGORY "B"** LIST OF THE SCIENTIFIC PROFESSIONAL EDITIONS IN THE SPHERE OF THE LEGAL DISCIPLINES ON THE BASIS OF THE ORDER NO 1643 OF THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE OF DECEMBER 28, 2019

Editorial Board

Ye. Barash, Doctor of Law, Prof., Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine» (**Head of the Editorial Board**)

A. Stepaniuk, Doctor of Law, Prof., Head of department of Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine (**Vice Head of the Editorial Board**).

V. Galunko, Doctor of Law, Prof., Director of the Scientific Institute of Public Law

D. Andrieev, Doctor of Law, Prof., Head of the Educational and Research Institute №3 of the National Academy of Internal Affairs

V. Batyrgareieva, Doctor of Law, Senior Researcher, Director of Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine

O. Bespalova, Doctor of Law, Prof., Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Chair of the Police Administrative Activities of the Kharkiv National University of Internal Affairs

O. Holovko, Doctor of Law, Prof., Honored Lawyer of Ukraine, Vice-President for Research and Education of V. N. Karazin Kharkiv National University

S. Denysiuk, Doctor of Law, Prof., Leading Researcher of the Scientific Institute of Public Law

O. Drozd, Doctor of Law, Associated Professor, Chief of the Unit of Doctoral Programme and Postgraduate Military Course of National Academy of Internal Affairs

Ye. Zozulia, Doctor of Law, Prof., Professor of the General Legal Disciplines Department of the Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine

V. Kovalska, Doctor of Law, Senior Researcher, Leading Researcher of the Scientific Institute of Public Law

O. Kolb, Doctor of Law, Prof., Honored Lawyer of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»

O. Krykushenko, PhD, Honored Lawyer of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»

A. Muzyka, Doctor of Law, Prof., Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine

V. Rossikhin, Doctor of Law, Prof., Honored Worker of Education of Ukraine, Vice-Rector for Innovative Corporate Work and Administration of the Kharkiv National University of Radio Electronics

I. Yakovets, Doctor of Law, Senior Researcher, First Deputy Director of the State Institution «Centre of Probation»

O. Yarmysh, Doctor of Law, Prof., Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Chief Researcher of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, Member of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»

Foreign members of the editorial board

R. Guy, PhD, Prof., Chair Department of Criminal Justice, State University of New York at Oswego (USA)

G. Mikanadze PhD, Secretary General of the Parliament of Georgia, Associated Professor at Georgian National University SEU (Georgia)

P. Chomczynski, PhD, As. Prof., The Sociology of Organization and Management Department, University of Lodz (Poland)

M. Sztuka, Dr. Sc., Director of Department of social prevention and resocialization, Jagiellonian University (Poland)

M. Kalaman, PhD, As. Prof., of the Institute of Pedagogy of the High Linguistic School of Cheshinohov (Poland)

M. Shykut, PhD, Nicolaus Copernicus University in Torun, professional curator in Leborg district court (Poland)

A. Hayrapetyan, PhD, Director Law Institute of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia (Republic of Armenia)

Executive secretary: PhD, Associated Professor
O. Sokalska

ISSN 2523-4552

Key title: Visnik Penitenciarної asociacii Ukraïni (Print)

Abbreviated key title: Visn. Penit. i asoc. Ukr. (Print)

Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine

Address of Editorial Board:

2 A, H.Kirpy str. Kyiv, 03035,

tel. 067 174 92 01 E-mail:

visnyk_pa@ukr.net www.visnykpau.com

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.1.01
УДК 342.95

Музичук О. М.,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-8367-2504

Невядовський В. О.,
доктор юридичних наук, доцент,
учений секретар Харківського
національного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-3107-1464

Найда В. О.,
інспектор сектору кадрового
забезпечення Вінницького районного
управління поліції Головного
управління Національної поліції
у Вінницькій області
ORCID: 0000-0003-3072-7326

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На основі аналізу наукових поглядів учених та дослідження діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану сформоване авторське розуміння особливостей такої діяльності, виокремлено категорію «бойовий режим функціонування підрозділів поліції» як комплексу характерних для режиму воєнного стану напрямків діяльності поліції, категорії «бойова обстановка» та «бойова ситуація» як стани об'єктивної дійсності, в умовах яких закладаються нові організаційні, матеріально-технічні підходи до організації діяльності поліції в умовах воєнного стану, а також визначено основні напрямки вдосконалення підрозділів поліції в умовах воєнного стану.

Ключові слова: напрямки вдосконалення, поліція, бойова обстановка, бойова ситуація, воєнний стан.

Постановка проблеми. Запро- Україні змінило підхід до організації
вадження режиму воєнного стану в роботи підрозділів Національної по-

ліції України (далі – поліції), особливо в регіонах ведення активних бойових дій.

Підрозділи поліції зіштовхнулися з необхідністю трансформації на рівні виконання принципово нових функцій. Також перед поліцією постали раніше не відомі науці та практиці ситуації, які вимагали нових алгоритмів дій, взаємодії з іншими органами державної влади, міжнародними спостерігачами та громадськістю для продовження ефективного виконання покладених на неї повноважень.

При цьому особовий склад підрозділів поліції не мав чітких алгоритмів дій у тих або інших ситуаціях, сформованих на рівні нормативно-правових актів чи відомчих наказів, а також на доктринальному рівні.

Варто також зазначити, що в умовах воєнного стану, особливо в перші місяці його запровадження на території України, управління підрозділами поліції здійснювалося по суті без його належного методологічного забезпечення. Велику роль відігравали конкретні керівники на місцях, їх власні підходи до організації роботи та відпочинку особового складу. Так, кожен окремий підрозділ на рівні відділення, відділу, районного управління поліції набував більшої самостійності, що також було закономірно пов'язано з покладанням на останній значно більшого обсягу завдань в частині забезпечення особового складу житлом та харчуванням під час переходу окремих підрозділів на казармене положення, необхідністю забезпечення кожного окремого співробітника бронежилетами, касками, індивідуальними аптечками тощо.

Стан дослідження теми.

Окремі питання діяльності підрозділів поліції були предметом наукових досліджень О. Бандурки, В. Сокурєнка, О. Музичука, С. Шатрави, О. Безпалової, О. Джафарової, Ж. Завальної, О. Панової, В. Пчеліна, А. Танько, Н. Цибульник та багатьох інших авторів. У працях вказаних науковців ґрунтовно та комплексно розглянуті різноманітні аспекти функціонування підрозділів поліції у мирних умовах, проте із запровадженням у лютому 2022 р. правового режиму воєнного стану перед поліцейською діяльністю та правовою доктриною постали принципово нові виклики, зумовлені сутнісною перебудовою діяльності правоохоронних органів України, що зумовлює необхідність подальших комплексних і міждисциплінарних наукових досліджень у цій темі.

Мета і завдання дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити перспективні шляхи вдосконалення діяльності підрозділів поліції, досліджуючи особливості їх функціонування в умовах воєнного стану. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: розглянути позиції науковців стосовно вказаної проблематики; сформулювати сутнісне розуміння діяльності поліції в умовах воєнного стану, визначити її особливості у досліджуваній період, у тому числі виділити стани об'єктивної дійсності «бойова обстановка» та «бойова ситуація» в контексті аналізу діяльності поліції в умовах воєнного стану, сформулювати на основі проведеного аналізу напрямки вдосконалення підрозділів поліції в умовах воєнного стану.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому враховані актуальні особливості воєнного стану в Україні в контексті діяльності підрозділів поліції, виокремлено категорію «бойовий режим функціонування підрозділів поліції» як комплексу характерних для режиму воєнного стану напрямків діяльності поліції, категорії «бойова обстановка» та «бойова ситуація» як стани об'єктивної дійсності, в умовах яких закладаються нові організаційні, матеріально-технічні підходи до організації діяльності поліції в умовах воєнного стану, а також визначено основні напрямки вдосконалення підрозділів поліції в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. З початком російсько-української війни підрозділи поліції переживали період трансформацій, коли сформована протягом десятиліть практика горизонтальних та вертикальних комунікацій, реагування на звернення громадян, несення служби в складі тих або інших нарядів вже не забезпечувала ефективного вирішення завдань, перелік яких розширювався з кожним новим днем несення служби поліцейськими в умовах воєнного стану.

У той же час, зважаючи на часткове послаблення громадського контролю за діяльністю поліції, провідні дослідники, аналізуючи функціонування органів державної влади в контексті забезпечення національної безпеки, акцентують увагу на важливості дотриманні прав людини в діяльності поліції в досліджуваній період.

Так, окремі дослідники зазначають, що в умовах воєнного стану чи будь-якої іншої надзвичайної чи

кризової ситуації, справжня ліберальна демократична держава з реальним, а не тільки декларованим верховенством права має бути готова забезпечити непорушність прав і свобод людини [1, с. 517-518].

Підтримуючи наведену вище тезу та доповнюючи її в межах нашого дослідження, доречно зазначити, що в умовах воєнного стану першочерговою основою діяльності поліції варто вважати дотримання прав людини, суворе додержання Конституції та законів України, честі та гідності громадян з додержанням положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Адже, як зазначає авторський колектив у складі Безпалової О. І., Кобзієвої Т. А., Корнієнка В. В., Кріцака І. В., внаслідок радикального реформування як вітчизняної міліції, так і певною мірою інших правоохоронних органів держави, відбулася серйозна переорієнтація цих відомств на органічні елементи демократичної правової держави. Пріоритетом останньої є надання послуг громадянам у межах своїх повноважень (захист і безпека прав і свобод людини), а також надання їм ряду державних адміністративних послуг [2, с. 13].

Важливо не порушувати ці закладені останніми роками принципи, більше того, розвивати напрямок взаємодії поліції з громадськістю, який в умовах воєнного стану набув ще більшого розвитку, коли підрозділи поліції почали надавати принципово нові послуги. Так, дослідниці А. Комзюк та О. Кириченко зазначають, що шляхом створення та впровадження інноваційних форм взаємодії співробітництво поліції з громадськістю повинно бути вдос-

коналене і зміцнене [3, с. 50]. Сам режим воєнного стану, пов'язаний із глибинною перебудовою соціальної сфери життя населення, зумовив появу цих інноваційних форм взаємодії, зокрема з доставлення гуманітарної допомоги, забезпечення безпеки евакуаційних коридорів, інші послуги з надання допомоги у побутових питаннях населенню на місцях, перелік та організаційні форми яких залежали від конкретного регіону.

Також варто зауважити, що в умовах воєнного стану не проводиться атестування поліцейських, змінився порядок проведення службових розслідувань поліцейських, що закладає на доктринальному рівні нагальну потребу в проведенні нових досліджень в сфері організації самоосвіти поліцейських поза межами проходження щомісячного тестування.

У той же час авторський колектив науковців та поліцейських-практиків у складі Іщенко І., Швець К., Купіної Л., Кулика М., Безпалової О. у своєму дослідженні акцентують увагу на проблемі захисту прав внутрішніх переселенців як одному із важливих чинників діяльності поліції у досліджуваній період. Так, стан соціального захисту цієї категорії українських громадян на сьогодні потребує покращення. Незважаючи на те, що в країні вживаються заходи щодо відновлення соціальних прав внутрішньо переміщених осіб, превентивна діяльність поліції в цьому напрямку потребує вдосконалення [4, с. 178].

Для всебічного, багатогранного, всеохоплюючого розгляду діяльності поліції в умовах воєнного стану пропонуємо розглядати останню

крізь призму сутнісного аналізу окремих станів об'єктивної дійсності в умовах воєнного стану, до яких ми можемо віднести бойову обстановку та бойову ситуацію.

Так, під бойовою обстановкою в контексті нашого дослідження ми розуміємо стан органів (підрозділів) поліції під час здійснення ними тривалий час діяльності на певній території одиниці покладених на них завдань та функцій в умовах бойових дій. При цьому зауважимо, що у перші дні війни існувала правова невизначеність окресленої нами дефініції «бойова обстановка» в контексті діяльності поліції, більше того, ситуація ускладнювалася відсутністю чітких вказівок для керівників територіальних підрозділів поліції на місцях щодо дій у тих або інших ситуаціях в умовах бойової обстановки або окремих обмежених у часі терористичних актів.

Зауважимо, що, на нашу думку, бойова обстановка має місце, коли ведуться бойові дії у тому населеному пункті чи іншій визначеній території, де виконує свої завдання та функції певний підрозділ поліції. При цьому вважаємо закономірним зазначити, що і ті підрозділи, які безпосередньо не беруть участь у бойових діях (слідчі, дізнавачі, дільничні офіцери, оперуповноважені), але в силу функціонування на території їх проведення можуть бути у будь-який момент до них залучені, також перебувають в умовах бойової обстановки.

З бойовою обстановкою пов'язана іще одна запропонована нами дефініція – «бойовий режим функціонування підрозділу поліції». За умов такого режиму особовий склад підрозділу поліції по суті пере-

водиться на казармене положення, вводиться цілодобове несення служби особовим складом за планом оборони й охорони адмінбудинку, працівники забезпечуються підвозом їжі та води, а також автоматичною зброєю на умовах постійного носіння, перекриваються, укріплюються окремі приміщення, створюються вогневі позиції, особовий склад готується до вогневого ураження сил противника у разі нападу.

Питання зміни порядку функціонування підрозділів поліції в умовах воєнного стану торкнулася і дослідниця Безпалова О., яка до пріоритетних напрямів діяльності органів поліції щодо забезпечення прав громадян під час воєнного стану віднесла такі: фіксація та кваліфікація воєнних злочинів в Україні; розслідування воєнних злочинів в умовах активних бойових дій; розмінування територій і будівель; охорона публічного порядку та забезпечення публічної безпеки; виявлення випадків учинення протиправних дій стосовно дітей; використання сучасних інформаційних технологій, систем і засобів захисту інформації; психологічне забезпечення діяльності органів поліції в умовах воєнного стану та надання поліцейськими первинної психологічної допомоги різним категоріям громадян [5, с. 22]. Підтримуючи доречність наведених дослідницею напрямків, ми водночас акцентуємо увагу на комплексному їх розгляді в рамках єдиної категорії «бойовий режим функціонування підрозділу поліції».

У той же час необхідно бути свідомими того, що останнім часом активно формується об'єднана штурмова бригада поліції «Лють», особовий склад якої безпосередньо буде

брати участь у бойових діях уздовж усієї лінії зіткнення. Також полки поліції спеціального призначення «Сафарі» та «Цунамі», батальйон «Луганськ-1 імені Героя України Сергія Губанова», які увійшли до складу новосформованого підрозділу, вже мали досвід виконання бойових завдань. Проте у рамках нашого дослідження ми зосередимо увагу саме на підрозділах поліції на місцях, які безпосередньо не виконують бойових завдань, проте в умовах воєнного стану залучаються до виконання окремих завдань, пов'язаних із подоланням наслідків терористичних дій держави-агресора проти цивільного населення України.

Саме тому вважаємо за доцільне виділення окремої категорії «бойова ситуація», яку ми в контексті діяльності поліції в умовах воєнного стану в Україні розглядаємо як розову, обмежену в часі та просторі подію або дію, яка характеризується руйнуючим або пригнічуючим впливом російської армії на повсякденне життя цивільного населення в Україні, до усунення наслідків якої задіяні у тому числі підрозділи поліції. Взагалі виділення нами категорії «бойова ситуація» в діяльності поліції зумовлене окремими особливостями російсько-української війни, зокрема застосуванням з різною періодичністю ракет дальньої дії, безпілотних літальних апаратів дистанційного керування, коли на окремих територіях населення перебуває у відносній безпеці, на значній відстані від лінії фронту, але зазнає ураження певним видом зброї дистанційного керування. І підрозділам поліції у взаємодії з іншими сервісними службами доводиться боротися з наслідками застосування такої зброї.

Таким чином, на основі проведеного дослідження нами були виділені наступні шляхи вдосконалення діяльності поліції в умовах воєнного стану.

1. Урахування глибинних суспільних трансформацій, зокрема проблем внутрішньо переміщених осіб у діяльності поліції.

2. Упровадження інноваційних форм взаємодії поліції з іншими органами державної влади та громадськістю у ході виконання принципово нових завдань поліції з надання послуг населенню.

3. Закріплення на законодавчому рівні або рівні відомчих наказів категорії «бойовий режим функціонування підрозділу поліції», визначення переліку дій особового складу за умов такого режиму, у тому числі щодо взаємодії з іншими відомствами та громадськістю.

4. Доктринальне осмислення та нормативно-правове забезпечення впровадження у вітчизняне законодавство категорій «бойова обстановка» та «бойова ситуація» з метою оптимізації функціонування як підрозділів поліції, так і інших правоохоронних органів в умовах воєнного стану.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що діяльність поліції в умовах воєнного стану зазнає глибинних змін, набуває нових особливостей, зазнає організаційної перебудови. Так, діяльність підрозділів поліції тісно пов'язана з соціальними перебудовами українського суспільства, проблемою внутрішньо переміщених осіб, необхідністю налагодження принципово нових напрямків взаємодії з громадськістю та іншими органами державної влади.

У ході дослідження було виокремлено категорію «бойовий режим функціонування підрозділів поліції» як комплекс характерних для режиму воєнного стану напрямків діяльності підрозділів поліції. Глибоко впевнені, що подальше дослідження даної категорії, виокремлення нових її аспектів матиме значний потенціал при дослідженні діяльності підрозділів поліції та їх подальшому реформуванні в контексті викликів режиму воєнного стану.

Були окремо виділені категорії «бойова обстановка» та «бойова ситуація» як стани об'єктивної дійсності, в умовах яких закладаються нові організаційні, матеріально-технічні напрямки в умовах воєнного стану. Акцентуємо увагу на необхідності подальшого нормативно-правового закріплення даних категорій.

Зважаючи на результати проведеного дослідження, беручи до уваги специфічні умови воєнного стану, можемо наголосити на необхідності нормативно-правового закріплення вказаних нами положень, проведенні подальших досліджень з метою формування якнайширшого бачення діяльності поліції в умовах воєнного стану, у тому числі проведенні конференцій всеукраїнського та міжнародного рівнів із залученням як науковців, так і практичних співробітників поліції та інших відомств, які з нею взаємодіють в умовах воєнного стану. Акцентуємо увагу на необхідності залучення до наукового осмислення даної проблематики також представників міжнародних організацій, моніторингових місій, а також науковців та представників правоохоронних органів тих країн

світу, які мають досвід протидії тероризму та забезпечення публічної

безпеки та порядку в умовах збройних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Komziuk, V. T., Zahumenna, Y. O., Borko, A. L., Bortnyk, S. Promising directions for ensuring national security under martial law. *Lex Humana*, 2023, 15(1), 509–520.
2. Bezpalova, O. I., Kobzieva, T. A., Kornienko, V. V., Kritsak, I. V. Police law within the system of administrative law: *The need of reconciling the relationship* (2021) DIXI, 23 (2) DOI: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2021.02.07>
3. Komziuk A., Kyrychenko O. Some aspects of the administrative and legal regulatory framework for interaction between the national police and the public. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. №8 (306). P. 143-148.
4. Ishchenko, I., Shvets, K., Kupina, L., Kulyk, M., Bezpalova, O. Preventive activities of the National Police of Ukraine regarding violations of rights and freedoms of internally displaced persons (2022) *Revista De La Universidad Del Zulia*, 13 (38), pp. 169–179. DOI: <https://doi.org/10.46925/rdluz.38.12>
5. Безпалова О.І. Пріоритетні напрями діяльності органів поліції щодо забезпечення прав громадян в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Право і безпека*. 2022. № 3(86). С. 13–25. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.3.01>

O. Muzychuk, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Vice-Rector of Kharkiv National University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0001-8367-2504

V. Neviadovskyi, Doctor of Law, Associate Professor, Scientific Secretary of Kharkiv National University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-3107-1464

V. Naida, inspector of the personnel sector of Vinnytsia District Police Department of the Main Directorate of the National Police in Vinnytsia region
ORCID: 0000-0003-3072-7326

Directions for improving the National Police in the conditions of martial law

The study takes into account the current features of the martial law in Ukraine in the context of the activities of police units, singles out the category "combat mode of functioning of police units" as a complex of directions of police activity characteristic of the martial law regime, the categories "combat situation" and "combat situation" as states of objective realities, in the conditions of which new organizational, material and technical approaches to the organization of activities under martial law are established, as well as the main directions of improvement of police units under martial law are defined.

Taking into account the results of the conducted research, taking into account the specific conditions of martial law, the authors emphasized the need for normative and legal consolidation of the specified provisions, conducting further research with the aim of forming the broadest possible vision of police activities under mar-

tial law, including holding conferences at the all-Ukrainian and international levels with involving both scientists and practical employees of the police and other agencies that interact with it under martial law. The authors emphasized the need to involve representatives of international organizations, monitoring missions, as well as scientists and representatives of law enforcement agencies of those countries that have experience in combating terrorism and ensuring public safety and order in armed conflicts in the scientific understanding of this issue.

Keywords: *directions of improvement, police, combat environment, combat situation, martial law.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.1.02

УДК: 342.95

Король О. В.,
здобувач Науково-дослідного
інституту публічного права
ORCID: 0009-0007-4203-4443

ПРАВОВИЙ СТАТУС КЕРІВНИКА ОРГАНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА ДОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ДИСЦИПЛІНИ

У статті здійснено розгляд адміністративно-правового статусу керівника органу Національної поліції як суб'єкта дотримання законності та дисципліни. Наголошено на тому, що належний рівень дотримання дисципліни серед підлеглих осіб залежать не тільки від професіоналізму керівника та його особистісних якостей, а й від його адміністративно-правової діяльності та адміністративно-правового статусу власне органу Національної поліції. Вказано, що розуміння керівника як суб'єкта дотримання законності та дисципліни у науковій літературі розглядалось як елемент спеціального правового статусу і не мало окремого дослідження, тобто такий статус керівника досліджувався частково і в основному стосувався його каральних функцій. Враховуючи поступове реформування органу поліції та розуміння поліції як органу, що надає певні послуги, здійснювати розгляд керівника у питаннях забезпечення законності та дисципліни у підпорядкованому йому органі виключно як суб'єкта із каральними функціями є недоцільним, а тому актуальним є поглиблене вивчення адміністративно-правового статусу керівника у вказаному питанні. Наголошено на тому, що адміністративно-правовий статус керівника органу поліції як суб'єкта дотримання законності та дисципліни має бути підкріплений конкретними правами, які такий керівник має використовувати саме для здійснення керівництва та управління. І такі повноваження мають бути чітко закріплені, тобто повинні мати певну форму вираження – норму права, закріплену в законі чи підзаконному нормативно-правовому акті. В контексті вказаного дослідження виділено три складові досліджуваного правового статусу керівника: 1) загальний правовий статус, який притаманний всім без виключення особам та містить у собі загальні права і обов'язки; 2) спеціальний правовий статус, який має наступні складові: а) адміністративно-правовий статус поліцейського, як працівника органу Національної поліції; б) адміністративно-правовий статус керівника органу Національної поліції; 3) адміністративно-правовий статус власне органу поліції.

Ключові слова: поліція, керівник, адміністративно-правовий статус, законність, дисципліна.

Постановка проблеми. Особливу роль у забезпеченні дисципліни та законності органу Національної

поліції відіграє керівник, який не тільки забезпечує організацію роботи підпорядкованих йому осіб, а й є

гарантом ефективного та повного виконання підлеглими особами покладених на них завдань та функцій, дотримання прав, свобод та законних інтересів як осіб, які звертаються до органів поліції, так і свого особового складу. Зазначимо, що дотримання дисципліни та законності в органах Національної поліції залежить не тільки від професіоналізму керівника та його особистісних якостей, а й від його адміністративно-правової діяльності та адміністративно-правового статусу, а отже й наданих на законодавчому рівні можливостей керівника у вирішенні питань та проблем, які пов'язані із забезпеченням дотримання законності та дисципліни підлеглих йому осіб. Враховуючи те, що керівник органу Національної поліції України є ключовим суб'єктом забезпечення законності та дисципліни в органі поліції, який він очолює, варто більш детально окреслити його адміністративно-правовий статус.

Окремі аспекти роботи керівника органу поліції досліджували такі вчені як: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, М. М. Прокоф'єв, В. В. Сокурєнко та інші. Проте, досліджуючи правовий статус керівника органу Національної поліції, в науковій літературі більшу увагу все ж звертали на спеціальний статус керівника органу поліції, як суб'єкта адміністративного права. В той час, розуміння керівника саме як суб'єкта дотримання законності та дисципліни розглядалось не мало окремого дослідження. Тобто, слід зазначити, що інститут керівника органу поліції саме як суб'єкта дотримання законності та дисципліни на сьогодні

є досліджений частково. Зокрема, мають місце поглиблений розгляд керівника у питаннях притягнення до юридичної відповідальності та при проведенні службового розслідування, в той час як ряд інших питань залишаються поза детальним дослідженням з боку вчених та науковців. І це є проблемою, оскільки в повному обсязі не розкрито сутність керівника органу поліції саме як суб'єкта дотримання законності та дисципліни, тому що в більшості наукових працях вчених питання досліджено із негативного аспекту – як керівника, що здійснює каральні функції. На сьогодні в умовах розвитку поліції саме як органу, що надає певні послуги та формування розуміння поліції як органу, що здійснює захист, недостатньо розглядати керівника виключно як особу, що виконує контроль за дотриманням підлеглими особами правильності застосування законодавства та дотримання дисципліни підлеглими особами. Розуміння керівника має бути здійснено більш глибоко, а тому для вирішення вказаної мети має місце ретельніше дослідження адміністративно-правового статусу керівника органу поліції саме як суб'єкта дотримання законності та дисципліни.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження адміністративно-правового статусу керівника органу поліції як суб'єкта дотримання законності та дисципліни. Для досягнення поставленої мети у статті здійснено розгляд термінологічного розуміння поняття «статус», «правовий статус» та суміжних понять, серед яких адміністративно-правовий статус працівника Національної поліції, поліцейського, територіаль-

них підрозділів Національної поліції, проведено аналіз цих правових статусів.

Виклад основного матеріалу.

У науковій літературі під терміном статус прийнято розуміти сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб [1, с. 693]. Цей термін походить від латинського теміна «status», який перекладається як стан, положення, правове становище громадянина чи юридичної особи [2, с. 1023]. М. В. Кравчук правовий статус особи розглядає як сукупність або систему всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод та обов'язків, що визначають його правове становище у суспільстві, яке закріплене у чинному законодавстві та інших формах права [3, с. 158]. О. В. Зайчук, Н. М. Онщенко окреслюють правовий статус як систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин [4, с. 366]. Більш ширше поняття адміністративно-правового статусу надає О. В. Литвин, який під вказаним терміном пропонує розуміти визначений чинним законодавством перелік суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, гарантій їх реалізації, а також обмежень, які у своїй сукупності забезпечують реалізацію повноважень у рамках функцій та завдань державної служби [5, с. 178]. Під адміністративно-правовим статусом Н. К. Шаптала пропонує розуміти юридично закріплене становище особи як соціального суб'єкта в суспільстві, тобто це сукупність прав та обов'язків особи, визначених та гарантованих Конституцією і законами України, іншими нормативно-правовими актами, міжнародними

договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6, с. 472]. Отже, систематизуючи наведені вище визначення, можемо зазначити, що адміністративно-правовий статус визначає конкретне місце особи як у суспільстві, так і в конкретних правовідносинах, шляхом закріплення чітких прав та обов'язків, які покладаються на особу, а також визначення гарантій їх діяльності.

Адміністративно-правовий статус є досить складною категорією, а тому його дослідження не буде ідентичним для певних груп та категорії осіб, навіть тих, які пов'язані спільними правами та обов'язками. Правовий статус завжди спрямований на індивідуалізацію особи, встановлення її особливостей у тих чи інших правовідносинах. Не виключенням у вказаному аспекті є й адміністративно-правовий статус керівника як суб'єкта дотримання законності та дисципліни. Тому, вважаємо, що перш ніж надати термінологічне розуміння керівника органу Національної поліції як суб'єкта забезпечення дисципліни та законності варто досить коротко розглянути суміжні із наведеним вище терміни, якими є поняття адміністративно-правового статусу працівника Національної поліції, поліцейського, територіальних підрозділів Національної поліції тощо. Коротко їх охарактеризуємо.

Так, адміністративно-правовий статус працівника Національної поліції В. К. Колпаков та О. В. Кузьменко розглядають як регламентовану нормами адміністративного законодавства систему складових елементів, що визначають правове становище працівника поліції в правовідносинах з іншими державними

органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, фізичними та юридичними особами, а також з іншими поліцейськими при виконанні посадових обов'язків, що характеризує його як суб'єкта державно-владних повноважень [7, с. 170]. Адміністративно-правовий статус територіальних підрозділів патрульної поліції та їх керівників, як стверджують О.В. Назимко та Ю. А. Гречишкін, обумовлений двома обставинами, перша з яких полягає у специфіці правового статусу Національної поліції України, як центрального органу виконавчої влади, а друга репрезентує патрульну поліцію, яка займає особливе становище в структурі Національної поліції, в якості міжрегіонального територіального органу з відповідними повноваженнями [8, с. 62]. Тобто, вчені спостерігають безпосередній зв'язок правового статусу територіальних органів Національної поліції та їх керівників із правовим статусом Національної поліції як центрального органу, що, на нашу думку, є досить правильним та вірним. Фактично, є базовий адміністративно-правовий статус Національної поліції в цілому та на основі нього здійснюється формування та визначення адміністративно-правового статусу територіальних одиниць, а отже й адміністративно-правового статусу керівників таких одиниць.

Що стосується адміністративно-правового статусу саме керівника органу Національної поліції як суб'єкта дотримання законності та дисципліни, то вважаємо, що він містить три основні складові, які варто розглядати виключно у їх комплексному поєднанні. Проведемо

аналогію розгляду адміністративно-правового статусу керівника органу поліції із керівником державної служби. Як стверджує з цього приводу О. М. Стець «керівник державної служби в державному органі володіє: а) загальним правовим статусом громадянина України; б) галузевим правовим статусом у межах службового права – статусом державного службовця; в) спеціальним правовим статусом у межах службового права, якого опосередковано характером наданих повноважень – статусом керівника державної служби в державному органі. Кожен рівень правового статусу характеризується певним об'ємом прав, обов'язків, обмежень, гарантій та відповідальності» [9, с. 203]. Підтримуючи наведену вище думку, зазначимо, що складовими адміністративно-правового статусу саме керівника органу Національної поліції як суб'єкта дотримання законності та дисципліни варто назвати:

1) загальний правовий статус, який притаманний всім без виключення особам та містить у собі загальні права і обов'язки, які належать усім громадянам (загальні конституційні та галузеві права й обов'язки) [10, с. 38–41]. Загальний правовий статус досить часто порівнюють із конституційно-правовим, аргументуючи це тим, що основні права, свободи, законні інтереси та гарантії мають бути закріплені саме на рівні Основного закону держави. Окреслюючи розуміння конституційно-правового статусу особистості Т. А. Француз-Яковець розглядає його як «сукупність базових правових норм та інститутів, що проголошені на рівні конституції та конституційних законів і мають на меті визна-

чення місця та ролі людини з погляду реалізації та гарантування її прав у відносинах як з державою, так і з іншими суб'єктами правовідносин» [11, с. 6]. Загальний правовий статус керівника органу поліції розглядається саме крізь призму розуміння його як людини, яка наділена правами та виконує певні обов'язки. Характеризуючи загальний правовий статус особи І. К. Полховська говорить, що «права людини, тобто природні права, які належать усім людям від народження незалежно від їх державної приналежності (мова йде про громадян, іноземців та осіб без громадянства), а також про права громадян – позитивні права, які належать громадянину внаслідок приналежності до конкретної держави з якою він має правовий зв'язок [12, с. 20]. Саме загальний або конституційний правовий статус покладено в основу інших видів правових статусів особи. Саме такий правовий статус є найбільш стабільним, незмінюваним, універсальним та не залежить від зміни місця роботи або від соціального стану особи.

З цього приводу доцільним є цитування норм Конституції України, які найбільш повно визначають та характеризують правовий статус особи: стаття 21 «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Стаття 22 передбачає норму про рівність конституційних прав і свобод, а також про недопущення при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Стаття 24 проголошує рівність конституційних прав та свобод громадян перед законом» [13].

Втім конституційне закріплення прав, свобод та законних інтересів не є тим критерієм, який характеризує вичерпність таких прав, а тому погодимося із думкою К. Г. Волинки, що держава визнає існування природних невідчужуваних від особи прав і свобод, перелік яких не вичерпується визначеними в Конституції правами і свободами [14, с. 64]. Враховуючи наведене вище, можемо говорити про те, що загальний правовий статус обумовлюється можливістю особи здійснити своє конституційне право на реалізацію не тільки права на працю, а й права обіймати певні посади в органах поліції, в тому числі й керівні посади.

2) спеціальний правовий статус, під яким прийнято розуміти правовий статус особи у сфері професійної трудової діяльності [15, с. 86]. Тобто загальний правовий статус доповнюється відповідними правами, обов'язками, гарантіями тощо, які доповнюють загальний правовий статус, враховуючи службове становище та службові повноваження особи. Спеціальний правовий статус в органах поліції, на нашу думку, варто розподілити на дві підкатегорії:

а) адміністративно-правовий статус поліцейського, як працівника органу Національної поліції. Наявність такого статусу, на нашу думку, обумовлено тим, що будь-який керівник органу Національної поліції (чи це Голова Національної поліції України, чи керівник обласного, чи територіального управління) є, перш за все, поліцейським, а тому наділений, в першу чергу, відповідним адміністративно-правовим статусом саме поліцейського, як працівника, як службовця. Ми не будемо наразі

докладно характеризувати правовий статус поліцейського, а лише зазначимо, що законами України та підзаконними нормативно-правовими актами на поліцейського покладено обов'язок служити державі, дотримуватися її законів та приписів, виконувати свої завдання справедливо, неупереджено, із дотриманням основних принципів поліцейської діяльності, поважати права, свободи та законні інтереси осіб, поважати право на життя кожної особи. У сфері службової діяльності на поліцейського покладено обов'язок виконувати покладені на нього повноваження, виконувати накази вищестоящего керівництва, правомірно здійснювати свої повноваження та виключно у визначеному законному порядку. Поліцейський має розуміти значення своїх дій, вміти аналізувати не тільки свої дії, а й віддані йому до виконання накази. І якщо такий наказ є незаконним, поліцейський повинен відмовитися від його виконання, а таке невиконання протиправного наказу не може бути підставою для притягнення поліцейського до юридичної відповідальності. Окремо зазначимо, що спеціальний правовий статус визначається нормами спеціального законодавства.

б) адміністративно-правовий статус власне керівника органу Національної поліції. Основними характеристиками, які визначають керівника органу Національної поліції як суб'єкта дотримання законності та дисципліни є наявність управлінських, організаційних, розпорядчих функцій, функції контролю та можливості застосування заохочувальних та каральних заходів по відношенню до підлеглих осіб. Ключовою ознакою такого правового

статусу, на нашу думку, є наявність державо-владних повноважень щодо дотримання законності та дисципліни. Погодимось з думкою А. Є. Крищенко, який, характеризуючи керівника органу поліції як суб'єкта щодо забезпечення публічної безпеки та порядку, зазначає, що «ознакою влади постає можливість суб'єкта нав'язувати іншим учасникам суспільних відносин власну волю для досягнення заздалегідь поставлених цілей. Характерною рисою служби в органах поліції є наділення її службовців державно-владними повноваженнями. Тому цілком логічно, що керівник територіального органу Національної поліції як владний суб'єкт також має певні права та обов'язки» [16, с. 189]. Ми повністю погоджуємось із тим, що розуміння керівника має супроводжуватися не просто назвою «керівник», «організатор», «лідер» тощо, а його діяльність має бути підкріплена конкретними правами, які такий керівник має використовувати саме для здійснення керівництва та управління. І такі повноваження мають бути чітко закріплені, тобто повинні мати певні форму вираження – норму права, закріплену в законі чи підзаконному нормативно-правовому акті. Керівник повинен мати реальну законодавчу можливість здійснювати вплив на інших, зазвичай підлеглих осіб. Керівник на відміну від звичайного поліцейського має більші права саме у сфері управління органом поліції, здійсненні безпосереднього та опосередкованого впливу на інших суб'єктів, проведенні організаційної та контрольної діяльності в органі поліції.

3) адміністративно-правовий статус керівника органу Національ-

ної поліції обумовлений та тісно пов'язаний із адміністративно-правовим статусом власне органу поліції. Тобто, межі діяльності керівника органу Національної поліції щодо забезпечення законності та дисципліни визначено межами правової та процесуальної діяльності самого органу Національної поліції. Окреслюючи тісний взаємозв'язок правового статусу органу поліції в цілому, правового статусу поліцейського та правового статусу керівника пропонуємо назвати думку, яка висловлена В. А. Глуховею. Вчений називає статтю 2 Закону України «Про Національну поліцію України», яка закріплює «ті послуги, які виконує Національна поліція, а саме: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидія злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Назвавши наведені вище послуги вчений говорить, що перелічені послуги утворюють специфіку і особливий характер діяльності поліцейського, який зобов'язаний професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових

актів, посадових (функціональних) обов'язків і наказів керівництва» [17, с. 115].

Якщо ж окреслювати саме розуміння правового статусу керівника органу Національної поліції, то варто зазначити, що адміністративно-правовий статус керівника органу поліції окреслює його місце в адміністративному процесі, визначає межу його компетенції у питанні дотримання законності та дисципліни серед своїх підлеглих осіб.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що адміністративно-правовий статус керівника органу Національної поліції включає в себе різноманітні статуси: звичайної фізичної особи, поліцейського, керівника, як особи, також визначається правовим статусом органу поліції, як органу влади. Це говорить про його складність та неоднозначність, а з іншої сторони індивідуалізує адміністративно-правовий статус керівника органу Національної поліції саме як суб'єкта забезпечення законності та дисципліни. Загальний, спеціальний та власне адміністративно-правовий статус керівника як суб'єкта дотримання та забезпечення законності є неподільними та невіддільними один від одного, а тому їх варто розглядати виключно комплексно та неподільно один від одного.

Список використаних джерел

1. Великий енциклопедичний юридичний словник. За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2007 р. 992 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. Ірпін: ВТФ «Перун», 2003. 1427 с.
3. Кравчук М. В. Теорія держави та права. Проблеми теорії держави та права. Навчальний посібник. 3-тє видання, змін. і доповнене. Тернопіль: Карт-бланш. 2002, с. 247.

4. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук та інші; ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
5. Литвин О. В. Адміністративно-правове регулювання статусу державного службовця в Україні. Дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук. Спец: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Націон. ун-т державної податкової служби України. Ірпінь. 2009. 215 с.
6. Шаптала Н., Задорожня Г. Конституційне право України : навчальний посібник. Дніпропетровськ : ЛізуновПрес, 2012. 472 с.
7. Курс адміністративного права України : підручник за ред. В. В. Коваленка. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
8. Назимко О. В., Гречишкін Ю. А. Адміністративно-правовий статус керівника територіального підрозділу патрульної поліції. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 2 (44). С. 61-66
9. Стець О. М. Державно-службові відносини: сутнісно-понятійна характеристика та галузево-правова ідентифікація. Дис. на здоб. наук. ступеня доктора. юрид. наук. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020. 428 с.
10. Калюта А. Б. Суб'єкти адміністративно-юрисдикційної діяльності в митних органах України. *Митна справа*. 2006. № 3. С. 38-41.
11. Француз-Яковець Т. А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні. автореф. дис. на здоб наук. ступеня канд. юрид. наук. Спец.: 12.00.02 «Конституційне право». Француз-Яковець Тетяна Анатоліївни. Одеська Національна юридична академія. 2007. Одеса. 19 с.
12. Полховська І. К. Поняття і принципи конституційно-правового статусу особи в Україні. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 19-23.
13. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1 Спеціальний випуск. Стор. 15. Стаття 2598.
14. Волинка К. Проблема забезпечення прав і свобод особи в Україні. *Людина і політика*. 2000. № 1. С. 64-68
15. Куліш А. М. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України : монографія. Ч.2. Суми : СумДУ, 2007. 236 с.
16. Крищенко А. Є. Повноваження керівника територіального органу Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 105. С. 186-198.
17. Глухверя В. А. Вплив світових стандартів на сучасний статус поліцейського в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 114-120.

O. Korol, Postgraduate student of the Scientific and Research Institute of Public Law
ORCID: 0009-0007-4203-4443

Legal status of the head of the National Police authority as a subject of law enforcement and discipline

The article examines the administrative and legal status of the head of the National Police as a subject of legality and discipline. It is emphasized that the proper level of discipline among subordinates depends not only on the professionalism of the manager and his personal qualities, but also on his administrative and legal activities and the administrative and legal status of the National Police body itself. It is

indicated that the understanding of the manager as a subject of legality and discipline was considered in the scientific literature as an element of a special legal status and did not have a separate study, that is, such a status of the manager was partially studied and mainly related to his punitive functions. Taking into account the gradual reformation of the police body and the understanding of the police as a body that provides certain services, it is impractical to examine the head in matters of ensuring legality and discipline in the body subordinate to him exclusively as a subject with punitive functions, and therefore an in-depth study of the administrative-legal status is relevant manager in the specified matter. It is emphasized that the administrative-legal status of the head of the police body as a subject of compliance with law and discipline should be supported by specific rights that such a head should use specifically to exercise leadership and management. And such powers must be clearly established, that is, they must have a certain form of expression - a rule of law established in a law or bylaw. In the context of this study, three components of the studied legal status of the manager are highlighted: 1) general legal status, which is inherent to all persons without exception and includes general rights and obligations; 2) special legal status, which has the following components: a) administrative and legal status of a police officer as an employee of the National Police; b) administrative and legal status of the head of the National Police body; 3) administrative and legal status of the police body itself.

Keywords: *police, manager, administrative and legal status, legality, discipline.*

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.1.03

УДК 341.1

Daria A. Bulgakova

*Doctor of Laws, Ph.D. in International
Law, Lawyer (Kryvyi Rih, Ukraine)
ORCID: 0000-0002-8640-3622*

Valentyna A. Bulgakova

*Pedagogue-Methodist of the
Highest Category, Supervisor of
scientific manuscripts
On history, sociology, and law in
Dnipropetrovsk Oblast',
Gymnasium № 91
ORCID: 0009-0009-6463-5228*

THE RECOGNITION OF THE DECEASED BIOMETRIC DATA UNDER PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS IN TERMS OF THE GENERAL DATA PROTECTION REGULATION

The authors of this work claim that the legislation of the European Union does not adequately protect biometric data, due to the actuality that the protection of biometric data after the death of a person is unresolved within the legal field of personal data protection. The General Data Protection Regulation (GDPR) does not apply to deceased individuals, meaning that biometric data that was processed under the GDPR during the individual's lifetime continues to be at risk of re-processing after the individual's death, meaning that businesses can potentially avoid GDPR when the person has died, and decide the fate of the deceased's biometrics at their own discretion.

Taking into account the above, the authors of the work consider it necessary to orient special legislation to overcome the specified legal gap, and since the regulation on the protection of personal data is vague to solve the problem, the research proposal of the authors consists in the application of legal guarantees not only under the GDPR but also in conformity with civil law. Therefore, the authors aim to initiate provisions for potential legislation, including the consolidation of the processing of biometric data of the deceased as part of a person's last will. The development of legal norms that would protect the biometric data of deceased persons by classifying them as non-property rights is especially recommended for countries with a civil law system.

The research paper also warns that privileges that belong to the non-property rights of an individual do not, as a rule, automatically pass to heirs. In this regard, in the absence of a person's will to decide the future fate of biometric data that is

continuously processed at the time or after death, the authors offer to allow family members and other close persons to exercise the right to the protection of personal data, such as the right to be forgotten, on behalf of the deceased, and to demand the condition of appropriate technical and organizational guarantees in the event of such performance. In this matter, according to the authors, it is expedient to conclude agreements between interested parties and family members to determine the fate of biometric data. However, in order to avoid the realization of the right to the protection of personal data, which the deceased did not have time to realize during his lifetime, and if during the life of the person Article, 9 (2, a) GDPR confirmed as the basis for the permitted biometric data processing because it is subject to the consent of the person, then following the human-centric approach of the European Union, it is proposed to design and indicate in such consent a clause where the individual could specifically determine and decide the fate of the biometric data upon death, for example, to (i) delete, (ii) transfer for the research purposes.

Consequently, the authors predict the development of legal regulation of biometric data by assigning it to the category of non-property rights. Hence, the adoption of special provisions for the protection of the deceased biometric data and ensuring the realization of the right to personal data protection is expected not only during life but also after death.

Keywords: *GDPR, biometric data processing, the right to personal data protection, human dignity, consent, personal non-property rights.*

Introduction

Historically, individuals who have passed away do not have a right to data protection, and any privacy-alike interests they had while alive are null and void after death. However, in today's world where digital acquisitions contain vast amounts of personal data including biometrics that are stored on third-party servers, the EU, state legislatures, courts, and the public demand to rethink the efficacy of posthumous data protection right. Hence, the article submits the initiative and further argument for reconsideration as follows.

There are several issues to consider when it comes to biometric data (BD) of deceased individuals. Firstly, due to the gap in information law at the European Union (EU) level, the research defines controversies in relation to the argument that deceased bio-

metric data cannot be considered personal data as a deceased person cannot be considered an individual due to incapacity. Secondly, there is a necessity for distinct protection of data about deceased individuals, but such protection is not currently provided by any specific legislation at the European Union level. However, some Member-States countries extend the protection of personal data to information about deceased persons.

For instance, European countries have practiced two approaches to restrain biometric data of the deceased. The first approach is negative that directly excludes the relationship regarding the information about the deceased due to the restricted scope of the General Data Protection Regulation (GDPR) [13] in terms of application to the deceased data. The second approach is

positive, which is followed by countries that extend legislation on personal data protection due to the not applicability of the GDPR to data of deceased persons and where Member States may provide for rules regarding the processing of personal data of deceased persons. This approach founded with reference to the GDPR Recital 27 and proposed by the authors. Accordingly, the authors confer the idea to way forward to solve the lack of norms matter concerning deceased biometric data which consult to be solved regardless the relationships with the statutory personal non-property rights, recognized by legal science, the tradition of consolidation at the level of civil law, and with respect to the GDPR model. Some countries have already established special provisions for the BDP of the deceased. For example, the Bulgarian Law on Personal Data Protection [11] stipulates that the heirs of a deceased individual have rights over their data, while the French law on the protection of individuals concerning the processing of personal data [14] gives the heirs of a deceased person the right to require the controller to update personal data relating to the deceased. The Slovenian Law on Personal Data Protection [15] is the most refined, establishing rules that permit the processing of personal data of the deceased based on the law, and allowing heirs and anyone relevant to request access to the personal data of the deceased for historical, statistical, and scientific research purposes unless the deceased had previously denied such access in writing at the lifetime. Therefore, the **study scope** is the second approach. Notable, the research is not comprehensive and excludes the contrast with the first stressed approach.

Analysis of the recent publications

The problematic theme of this research article has been developed with respect to the work of Bulgakova [3, pp. 132, 134] stating that human characteristics factors and the ultimate recognition result are precisely and overcome used in biometric systems. Since biometric data is vital information, and its processing belongs to the main types of information activities, biometrics' relationship includes a person subjected to act as an informative element because the biometric characteristic is a source taken from the human body. Thus, an individual receives the subject data status within its unique identification procedure when a person's status differs in two ways. First, since biometric processing provides unique information, the person is a mandatory participant in such legal links, without whom biometric processing outcome – unique identification – cannot occur. Secondly, a biometric data subject is endowed with personal non-property rights. Therefore, in the view of the study, biometric data processing could endow a person's credentials similar to the subject of civil ties with personality and legal capacities.

Furthermore, as per the research of Caplova et al. [5, p. 669], in principle, many of the methods that have been used and tested on the living may aid the personal identification of the deceased, hence, Kaplan [6, p. 313] points out that ethical and policy analysis should assess data uses and users, as some are more compatible with societal norms and values than others. Accordingly, Khomenko et al. [7, pp. 797, 799] come to the results that everyone has the right to respect his dignity and honor; the dignity and honor of an individ-

ual are inviolable; an individual has the right to apply to a court with a claim to protect dignity and honor. In addition, however, in the context of the analysis of judicial practice in cases on the protection of violated personal non-property rights, both parties of civil legal relations and courts do not always use all the potential rules of the current legislation. Consequently, Banta [1, p. 931] explores how digital asset accounts should be treated if an individual has not made her intentions known. In this scenario, succession principles should apply, and living family members should have a claim in controlling or accessing a decedent's digital assets.

The processing claim to deceased biometrics is an emergence for the regulation especially when the processed data is the source of commercial gain and commodification of users' identities in e-platforms [4, p. 209], and when there are already patents on apparatus for tracking deceased users' body and process system solutions. According to Francisco Ray Kingston [8], the apparatus includes a processor and at least one remote computer system adapted to read and store a unique biometric input from a deceased body. The biometric input is cataloged with a unique identifier. Prior to the cremation of a deceased body at a crematorium, the biometric input is scanned and matched to stored data to verify the identity of the deceased body. Also, according to the patent of Blan et al. [2] a personal, biometric authentication system is disclosed. The system can be used for controlling access to equipment or physical facilities. The system employs the combination of a unique, inherently specific biometric parameter recognized and compared with stored data and at least one non-specific biometric parameter of

a physiological characteristic recognized and compared with physiological norms. Positive comparison results in the authentication of an individual that is not incapacitated, dismembered, or deceased.

Methodology

The research refers to Krebs's [9, pp. 88-90] alike methodology in terms of establishing the legal facts by preventing violations of a human right to personal data protection given by birth and affecting human dignity the study seeks to minimize the risk of taking it in null after the death. Lacking compulsory jurisdiction, the fundamental goal of this mission is to persuade relevant audiences to accept findings and adopt their recommendations. The assumptions underlying these efforts are that legal fact-finding bodies are well-suited to settle disputes over 'what happened,' and by producing credible facts, their findings, and conclusions will mobilize domestic accountability measures. Hence, the authors believe that since the GDPR is out of the scope to protect deceased biometrics processed by businesses during a person's lifetime and nevertheless constantly stored and over again under the risk of processing for other purposes that initially settled just because the person is passed away which means companies could escape from the GDPR because the processing is no longer being of GDPR control. It shall not happen, therefore the system of 'checks and balances' cited in the work of Shetreet [10, p. 202] is important to guarantee the right to personal data protection including deceased biometrics. Accordingly, the authors regard that demonstrated below research reflections would be relevant to lawmakers and estimated by them.

Statement of the problem

The legal status of biometric data after a person's death is currently unresolved within the personal data protection framework. The data protection law does not contain provisions that would determine the procedure for biometric data processing of the deceased. The matter is clear, the GDPR does not apply to the deceased persons as per Recital 27. However, biometric data, including a collection of biometric information that has been processed during a person's lifetime, continues to exist in electronic or file form within biometric databases. As an individual, a person's legal capacity ceases at the moment of death. This presents a risk of potential disproportionate processing and a lack of a legal basis for such actions. To address this dilemma, the principle of proportionality is a crucial tool contributing to finding a solution to assess that the processing 'does not involve an undue intrusion into the data subject's personal integrity' [16].

Finally, the rights of the deceased related to their personal, non-property rights do not pass on to their heirs, unlike other inheritance rights linked to the testator's person. This means that the deceased's personal rights, such as the right to privacy or the right to control the use of their biometric data, do not transfer to their heirs upon their passing. This is an important distinction because many inheritance rights pass on to the heirs, such as property, assets, and intellectual property rights. However, personal rights are generally viewed as inalienable and cannot be transferred to another person, even after death. In summary, the rights of the deceased related to their personal, non-property rights are not inheritable by their heirs. This is because personal

rights are viewed as inalienable and cannot be transferred to another person, even after death. Therefore, regarding the importance of upholding human dignity in research, appropriate safeguards must be implemented under data protection laws. Since GDPR does not provide adequate provisions, a specific law at the EU level of sources must be put in place to address these concerns.

Purpose

The authors forecast that countries with civil law systems could supplement their provisions with stipulations that would protect the deceased biometric data. Therefore, the research seeks to deliver inputs for such provisions in relation to those whose biometric data is still continuously processed after the death and targets (i) to consolidate the biometric data processing (BDP) of the deceased as an auxiliary ground to realize the last 'will'; (ii) to propose in the event of lack clearness in the deceased 'will' a solution to refer to the decision about further happening with biometrics designed in the form of agreement between interested party and family members or relatives or other reasonably close people; (iii) to allow family members, relatives, and other reasonably close people to exercise personal data protection rights (alike defined in the GDPR) over such data; and (iiii) to allow the BDP of the deceased for historical, and scientific purposes with a further guarantee that proper safeguards are in place.

Research results

The GDPR Recital 27, 158, and 160 accentuate that the regulation does not apply to the data of deceased persons. This repetition highlights the importance of understanding the bounda-

ry of the legislation. To address this issue, the European Data Protection Supervisor Guidelines on Assessing the Proportionality Measures recommended being devoted. This affects assessing (i) the legitimacy of the purpose, (ii) purpose determination, (iii) balance of interests, and (iiii) limitations for parties' rights in legal relationships concerning BDP.

The legitimacy of the purpose must be considered by both the natural person and the controller or processor involved. At the same time, the GDPR prescribes that the scope of the regulation does not cover the processing of biometric data of a deceased person. Therefore, individuals must take care of the fate of their BDP during their lifetime. However, this point is controversial as it raises questions about how the legislator would view situations where a person is on the verge of death and needs help in deciding the fate of BDP clearance. Despite this, individuals must be legally aware of their BDP, not only while alive but also in preparation for its disposal after death means of giving information to relatives about the outcome of BDP after the death of a particular person. The legitimacy of BDP concerning the deceased offered for governance according to three validities: 1) BDP is prohibited; 2) BDP is allowed if the person before the death explicitly agrees to its processing after the death, taking into account all legal and technical measures to guarantee the protection of the right to personal data protection and associated consequences; 3) a person cannot rely on the protection of own BD after death but would like to contribute to the science of medicine, etc. It is important to decide in the form of notary authorization consent with one of and disagree with the two fol-

lowing left options during the lifetime since a deceased person is no longer part of legal relationships on BDP. Therefore, it is noteworthy to comprehend the constraints and responsibilities of both individuals and controllers or processors in the legal affinity of BDP.

It is important to remember the criterion of proportionality for the precise characterization of the purpose determination and the balance of interests involved especially in the context of the GDPR biometric regime. The objective of unique identification of a person is stated in Article 9 (1) as to identify a natural person uniquely but it does not set that this processing shall be appropriately focus on tagging the same person whose BD was collected. This lack of clarity allows companies to store a person's BD, including data on deceased persons, in the system with the intent to identify other individuals by technical means, for instance, to match. In such cases, a legitimate drive is not violated, as the law only states the objective of the unique identification of the natural person and not the identification of the straightforward person who provided BD for processing. Furthermore, the controller or processor will not be held responsible and could process the biometrics of the deceased over and over for achieving the legitimate objective as per the GDPR Article 9 (2). Thus, it is critical to remark that the involvement of a deceased BD in the unique identification technique of another individual raises ethical concerns and may impact the privacy rights of both parties affected. Therefore, companies should ensure that they do not process the data of the deceased without a reasonable extent.

According to GDPR Recital 42, consent to the processing of BD is man-

datory and has a higher burden of proof than other types of grounds. The legislation prohibits the processing of BD in Article 9 (1) while guaranteeing individual freedom and democratic legitimacy in Article 9 (2) subject to conditions. Therefore, it may be reasonable for fundamental rights to regulate the use of BD by, again, applying the principle of proportionality, to limit the power of controllers and processors by blocking processing and removing data from the system upon the death of the consenting individual. However, the controller or processor may not always know if a person has died, creating a dilemma desecrating fundamental rights. In Spain, heirs have the right to access and request deletion or rectification of relevant data from data controllers and processors, except in circumstances where the deceased individual or applicable law prohibits such actions. The authors present a solution to secure the rights of players entangled when parties may agree to end biometric data processing upon the death of the person, once the controller or processor is made aware of the death. This idea has already been implemented in France through the Digital Republic Act, Article 40-1, which authorizes users to establish instructions for managing their biometric data after death. The examination also advises that relatives of the deceased be informed of the situation, as in Slovakia where a close person may give consent under certain conditions.

Nevertheless, the breakdown states that there is a legal gap in the regulation of biometric data processing between the shapes of being alive and deceased, which can negatively impact the achievement of lawful purposes. It is crucial to respect the prohibition of

BDP and to carefully consider the legal and ethical implications of providing consent since by providing adequate legal protection for biometric data, the interests and wishes of individuals can be respected even after their death. After stressing the fact that the GDPR does not apply to BDP after death, the legislator has provided legal protection for a person's biometric data by enforcing a balance of interests and familiarizing the right to be forgotten. In the view of the authors, the right to be forgotten under GDPR Article 17 is particularly relevant to the studied issue. This means that a user can request the erasure and cessation of the redistribution of BD without undue delay if the BD is no longer necessary due to death, withdrawal of consent, or lack of legal grounds for processing. Data controllers are also required to inform downstream processors of such a request. The applicable technical and organizational measures for the realization of this right are crucial, and the use of a personal information management system (PIMS) can be immensely useful, especially if a person is unable to appear at the institution controlling his BD due to proximity to death. A recent case about Google's fine of 75 million Swedish kronor, approximately € 7 million, by the Swedish Data Protection Authority (SDPA) on 10 March 2020 for failing to fulfill its obligation in respect of the right to be forgotten under Article 17 GDPR shows the force of the mentioned right. The SDPA found that Google had not complied with a previous order to remove search links sufficiently and within a reasonable time and had also processed data in violation of GDPR Articles 5(1) (b) and 6. Additionally, the notice given to data subjects was misleading in a manner con-

trary to Article 5 (1) (a) GDPR. Thus, the BD of a deceased person could be prevented from overuse and reprocessing with the benefit of the actualization of the right to be forgotten - a mechanism to confirm that person's data is not compromised after death.

On the other hand, the right to be forgotten only partially applies to BD as it is not an absolute right. A user may not request the erasure of BD if the processing is still necessary under Article 17(3)(c) of the GDPR for reasons of public interest in the area of public health under points (h) and (i) of Article 9(2) as well as Article 9(3), or if there is a legitimate interest. For instance, a 2014 complaint was lodged with the Bulgarian Data Protection Authority (BDPA) by an individual who alleged that a telephone service provider had disclosed personal information from a customer file to a debt collection agency without consent, in violation of national data protection law. The BDPA conducted an investigation and discovered a clause in the contract between the complainant and the service provider that authorized the disclosure of personal data to a third party for debt collection purposes. The BDPA found that the service provider had a legitimate interest in collecting the money owed by the complainant under the contract. Therefore, the BDPA concluded [12] that the telephone service provider lawfully disclosed the complainant's personal information to the debt collector, as the revelation had two lawful grounds for processing: (a) the necessity for the performance of a contract and (b) the legitimate interest of the controller. Also, the right to erasure may not be exercised if the BD pertains to archiving purposes in the public interest, scientific or historical research

purposes, or statistical purposes. This means that the right to erasure is likely to render the achievement of the objectives of GDPR outlandish or seriously impair them. This matter is highly controversial, as it can lead to conflicts in interpretation and requires a separate argumentation, and therefore guided for further research.

Research discussion

The research proposes a back-and-forth view of the peculiarities of biometric data protection in conformity with personal non-property rights. According to the purpose provided for by civil law to assure the natural existence of an individual, the social being of an individual, and to benefit on the satisfaction of spiritual, moral, and cultural needs of individuals, the following definition of personal non-property rights is the most complete and, according to authors, reflect the essence of the evaluated phenomenon the best; because the personal non-property rights of individuals are subjective civil rights that are closely linked to an individual, belong to from birth or provided by law, have no economic content, where the object is personal non-property or other intangible benefits, aiming to shadow the natural existence, social existence of individuals, or to find the way into the fulfillment of moral, cultural, spiritual needs of individuals.

A study approximates that from the civil point of view, the right to dispose of the biometrics of a natural person who has died belongs to him or her in terms of other information. However, this wording is debatable, as unique characteristic is considered an element of the heritage, causing objections. Therefore, the national legislation of Member States shall contain a national rule on the protection of information

about the deceased regarding the GDPR, Recital 27. The research shows that in Austria, Belgium, Czech Republic, Finland, Germany, Ireland, Netherlands, Poland, Spain, and Sweden, the implemented Data Protection Act does not provide any special provisions for the protection of deceased biometrics. But, in Denmark, the biometrics of the deceased appears to be protected after ten years of a death fact. Nevertheless, in the view of the authors, the protection of deceased biometric data shall be secure and remain confidential, hence, the weakness of information law due to doubtful naïve GDPR scope regardless of its application for the deceased biometrics as it was found in the previous results section, calls to adopt provisions forward recognition of data relevantly to personal non-property rights. These rights arise at the time of death and can be specifically defined by law or established by the individual before passing away. This solution should be granted when a person expresses 'will' regardless of what to do with biometrics (previously processed in means of the GDPR Article 4 (2)) in terms of when individuals specify how their biometric data is used after passing. In cases where the deceased person has not expressed a specific 'will,' data protection laws must, concerning the dignity, shield biometrics that even once have been processed, especially by the commercial sector. The appropriate stipulations should be implemented to accomplish research initiatives such as conditions that limit businesses processing activities in terms that do not let escape from the GDPR Article 9(1) simply because the person has passed away.

Therefore, recognizing the personal non-property rights of the deceased is crucial for protecting dignity.

The development of a legal framework for categorizing biometric data as a non-property right can assure that these rights are upheld, and the data protection law shall be extended as specified above. The research idea of protecting unique data (like biometrics) after the death of its subject, and whose biometric data still continues to be under the processing techniques in biometric technologies, deserves attention from the lawmakers with overweight of the person's 'will' in the event of contradictions. Likewise, by analogy, courts shall enforce a decedent's wishes regarding the treatment of her remains even over objections from her family [1, p. 951]. For example, where a decedent had stated his desire for his body to be cremated, but his next of kin opposed the cremation, the court found that the testamentary wishes of the decedent were 'paramount to all other considerations' and, thus, enforced the cremation [ibid.].

Conclusions

This article argues that the current approach to digital asset biometric data protection after death, which lets businesses dictate the terms in commercial interests, is defective because consent-alike solutions do not allow individual choice or testamentary intent to govern the benefit of biometrics after death.

Notably, the prohibition on processing biometric data was not implemented without careful consideration from experts who were consulted during the design of the GDPR. The primary objective of this ban was to minimize problematic BDP and eliminate it and to assign users to make an informed decision about whether or not to agree with the BDP. In cases where consent is given, the user bears the sole responsibility.

ity for such an exception as per GDPR Article 9 (2, a).

A multifaceted course is vital to preach this issue. While consensuses can be useful for protecting deceased biometrics, they are not without drawbacks. To this end, the authors prospect to provide individuals with the right to express their wishes regarding the BDP after death. This **recommendation** would allow a person to stop, deny, or refuse, the processing of their data either wholly or partially. With respect to the GDPR not materiality to deceased data, the study suggests that the form of consent regardless of BDP should be designed in such a way as to include a clause that addresses the handling of the person's data after death. In the scenarios when during the lifetime of a person concerned biometrics are processed based on another exception as per GDPR Article 9 (2), and where consent was not given but biometrics was anyway undertaking on the grounds provided by law, then the further outcome with BDP shall be resolved regarding non-personal rights and appropriate 'will' of a person concerned that shall be executed after as a person passed away. It means, if individuals have not made intent for their digital assets known, the default rule should be created by state legislatures rather than private companies. This default rule should be consistent with personal data protection law. This would also boost us to go along with a human-

centric approach when an individual could participate in legal relationships and prevent further re-processing of data or processing for other purposes. the processing of their data while they are still alive.

Therefore, the law must guarantee that not-property rights principles honoring testamentary intent apply to data protection. This means that individuals should be empowered to make testamentary data protection decisions about biometrics continuously in the setting of the 'processing' (in terms alike to GDPR Article 4 (2)), and it secures that the decedent's intent concerning the fate of digital asset is esteemed based on the respect to human dignity.

Moreover, it is essential to determine who is legally responsible for notifying the biometric data processing service about a person's death or providing a means for the service to obtain such information. With the establishment of clear guidelines in this regard, people can have greater control over their biometric data not only during their lifetime but also after they pass away. At the last, the authors remind, that personal data protection laws were initially created in response to technological advancements, and as technology continues to evolve, consequently, the law must keep pace with digital advances to shield personal data protection interests consistently to death adequately protected too.

References

1. Banta, N. M. (2016). Death and privacy in the digital age. *North Carolina Law Review*, 94(3), 928–990.
2. Blan, B. L., Osten, D. W., Carim, H. M., & Arneson, M. R. (2007). *Biometric, Personal Authentication System*.

3. Bulgakova, D. (2023). Unique Human Identification under the GDPR Article 9 (1) (2). *Philosophy of Law and General Theory of Law*, 1 (2022), 130-159. <https://doi.org/10.21564/2707-7039.1.275645>
4. Bulgakova, D. (2022). The Protection of Commodified Data in E-Platforms. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1 (2022), 208-212. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.39>
5. Caplova, Z., Obertova, Z., Gibelli, D. M., De Angelis, D., Mazzarelli, D., Sforza, C., & Cattaneo, C. (2018). Personal Identification of Deceased Persons: An Overview of the Current Methods Based on Physical Appearance. *Journal of Forensic Sciences*, 63(3), 662-671. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.13643>
6. Kaplan, B. (2016). How Should Health Data Be Used?: Privacy, Secondary Use, and Big Data Sales. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 25(2), 312-329. <https://doi.org/10.1017/S0963180115000614>
7. Khomenko, M. M., Kostruba, A. V., & Kot, O. O. (2019). Protection of Non-Property Right. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 10 (3(41)), 794-801.
8. Kingston, F. R. (2015). *System And Method For Creating A Unique Keepsake Representing A Deceased Body*.
9. Krebs, S. (2017). The legalization of truth in international fact-finding. *Chicago Journal of International Law*, 18 (1), 83-163.
10. Shetreet, S. (2013). The Duties of Fairness and Impartiality in Non-Judicial Justice. *Asia Pacific Law Review*, 21(2), 197-222. <https://doi.org/10.1080/10192557.2013.11788273>
11. Bulgarian Personal Data Protection Act. Available at: <https://www.moew.government.bg/bg/zakon-za-zastita-na-lichnite-danni/>
12. Bulgarian Personal Data Protection Authority. Decision on appeal No. Ж-830/21.07.2014. Available at: https://www.cdpd.bg/index.php?p=element_view&aid=1486
13. European Parliament and the Council (2016) Regulation (EU) 2016/679 of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), *OJ L 119*, 1-88.
14. French Law n° 2018-493 of June 20, 2018, relating to the protection of personal data. Available at: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000037085952>
15. Slovenian Law on Protection of Personal Data. Available at: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MP/ZVOP-2-14.8.19.pdf>
16. Swedish Act (2018:218) with supplementary provisions to the EU's data protection regulation protection, section 3. Available at: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2018218-med-kompletterande-bestammelser_sfs-2018-218.

Булгакова Д. А., доктор права, доктор філософії з міжнародного права, юрист

ORCID: 0000-0002-8640-3622

Булгакова В. А., педагог-методист вищої категорії, науковий керівник дослідницьких робіт з філософії, соціології та права в Дніпропетровській області, Криворізька гімназія № 91.

ORCID: 0009-0009-6463-5228

Визнання біометричних даних померлого за особистими немайновими правами з урахуванням загального регулювання захисту даних

Автори даної роботи стверджують, що законодавство Європейського Союзу не захищає належним чином біометричні дані через те, що захист біометричних даних після смерті особи є невирішеним у рамках правового поля захисту персональних даних. Загальне Регулювання Захисту Даних (GDPR) не поширюється на померлих осіб, а отже значить, що біометричні дані, які оброблювалися в рамках GDPR за життя особи, продовжуючи зберігатися й після смерті людини піддаються ризику повторної обробки, а тому бізнес потенційно має змогу уникнути GDPR коли людина померла, та вирішувати долю біометрики померлого на власний розсуд.

Ураховуючи зазначене, автори роботи вважають за необхідне впровадити спеціальне законодавство для подолання вказаної правової прогалини, і оскільки регулювання про захист персональних даних є недостатнім для вирішення проблематики, то дослідницька пропозиція авторів полягає в застосуванні правових гарантій не лише відповідно до GDPR, а й згідно цивільного права. Тому, автори ставлять за мету ініціювати положення для потенційного законодавства, включаючи консолідацію обробки біометричних даних померлих як частину останньої волі особи. Розробка правових норм, які б захищали біометричні дані померлих осіб через віднесення до немайнових прав, особливо рекомендується для країн із системою цивільного права.

Дослідницька стаття також зауважує, що права, які належать до немайнових прав фізичної особи, як правило, не переходять автоматично до спадкоємців. У зв'язку з цим, у разі відсутності волі особи щодо вирішення питання про подальшу долю біометричних даних, які на момент та після смерті продовжують піддаватися обробці, автори пропонують надати можливість членам сім'ї та іншим близьким особам реалізувати право на захист персональних даних, як то право на забуття (the right to be forgotten), від імені померлого та висувати вимогу про надання відповідних технічних і організаційних гарантій у разі такої реалізації. У такому разі, на думку авторів, є за доцільним укладання угод між зацікавленими сторонами та членами родини для визначення долі біометричних даних. Однак, для уникнення реалізації права на захист персональних даних, яке за життя померлий не встиг реалізувати, та якщо за життя особи стаття 9 (2, а) GDPR слугувала підставою для винятку з правила про заборону обробки біометричних даних, тому що є згода особи, то з урахуванням людиноцентричної доктрини у праві Європейського Союзу, пропонується розробити спеціальний дизайн такої згоди з вио-

кремленням застереження (clause), де б особа могла конкретно визначити та вирішити долю біометричних даних у разі смерті, наприклад, як то (i) видалити, (ii) передати для дослідницьких цілей тощо.

Таким чином, автори прогнозують розвиток правового регулювання біометричних даних шляхом їх віднесення до категорії немайнових прав. Тому очікується ухвалення спеціальних положень щодо захисту біометричних даних померлих і забезпечення реалізації права на захист персональних даних не лише протягом життя, а й після смерті.

Ключові слова: *GDPR, обробка біометричних даних, право на захист персональних даних, згода, особисті немайнові права, людська гідність.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.1.04
УДК 340.0+342.5

Копча В. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
права та процесу Ужгородського
національного університету
ORCID: 0000-0001-9888-1464

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ ДЕМОКРАТІЇ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: НАПРЯМИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Стаття присвячена аналізу правових механізмів «очищення» публічної влади в Чехословаччині, що були застосовані в перші місяці після «оксамитової революції», коли на основі конституційних законів було проведено оптацію (включення без обрання) членів опозиційних партій («Громадянського форуму» та «Громадськості проти насилля») до федерального парламенту та законодавчих органів республік. Такі заходи були вчинені ще до проведення перших вільних виборів влітку 1990 року.

Зроблено висновки, що люстраційне законодавство у цій державі відображало істотний суспільний інтерес. Досвід Чеської Республіки підкреслює відмінність люстрації як феномену від механізмів юридичної відповідальності. Практика люстрації є сумісною з цінностями держави, заснованої на верховенстві права, якщо обрані законодавцем засоби в її втіленні є пропорційними до окресленої мети.

Ключові слова: Чеська Республіка, Конституційний Суд, Чеської Республіки, конституційні принципи.

Постановка проблеми. Захист конституційної демократії виступає однією з ключових проблем розвитку держави, заснованої на верховенстві права. ЧР, яка постала як незалежна держава в 1993 р., продемонструвала зразки державної політики в сфері усунення спадщини комуністичного тоталітарного режиму. Для України, яка розпочала відповідну практику в 2014 році цей досвід є вкрай актуальним.

Метою цієї статті є зосередження уваги на дослідженні законодавчого регулювання люстрації та

відповідних проблем конституційності в Чеській Республіці. вирішення

Виклад основного матеріалу. Основні правові механізми «очищення» публічної влади в Чехословаччині були застосовані ще в перші місяці після «оксамитової революції», коли на основі конституційних законів було проведено оптацію (включення без обрання) членів опозиційних партій («Громадянського форуму» та «Громадськості проти насилля») до федерального парламенту та законодавчих органів рес-

публік. Такі заходи були вчинені ще до проведення перших вільних виборів влітку 1990 року.

Окрім цього, після початку реформ в Чехословаччині, з урахуванням природи і місця силових структур у колишньому тоталітарному режиму, уже в лютому 1990 р. було ліквідовано Державну службу безпеки – таємну поліцію попереднього режиму. Ініціатори реформ, а також вперше обраний вільно парламент відштовхувалися від ідеї захисту молоді демократії від впливу насамперед двох категорій: колишньої таємної поліції (ДСБ) та активних носіїв тоталітарного режиму, до яких належали апаратні працівники Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ).

Зазначена агентурна мережа ДСБ розглядалася як загроза для молоді демократії з двох аспектів. Перше, кількість офіційних і неофіційних співробітників ДСБ була значною (за деякими даними – понад 100 тисяч співробітників і агентів різних категорій). Їхній вплив на різні сегменти демократичної політичної системи міг зберігатися, привносячи до неї стиль і зразки поведінки, несумісні з демократією й верховенством права. Друге, органи державної безпеки комуністичної Чехословаччини значною мірою не були самостійною спецслужбою, відчуваючи значний вплив КДБ. Організаційний вплив КДБ на ДСБ проявлявся різноманітне, а крім того, за деякими даними, близько 35 тисяч громадян були поміщені до реєстрів КДБ [8, с.115-116]. Таку ж загрозу для незалежної демократичної держави несли кадри колишнього міністерства внутрішніх справ Чехословаччини.

Для «Очищення» публічної влади й різних сфер суспільного життя від впливу носіїв комуністичного режиму відбувалася засобами громадського тиску. Від перших вільних виборів у 1990 р. увійшло в практику те, що політичні партії намагалися самостійно позбутися будь-якого персонального зв'язку з колишніми органами державної безпеки. Але цей процес потребував законодавчого врегулювання і тому 4 жовтня 1991 р. було ухвалено федеральний закон «Про встановлення деяких передумов для заміщення окремих посад в державних органах і організаціях Чеської і Словацької Федеративної Республіки (далі – ЧСФР), Чеської Республіки і Словацької Республіки» (так званий «люстраційний закон») [9]. Цей законодавчий акт справедливо вважається "класичним" щодо правового регулювання очищення публічної влади в постсоціалістичному світі.

З цього випливає, що різні посади у вищенаведених органах державної влади громадянин згідно § 2 Закону міг зайняти лише за умови, якщо від 25 лютого 1948 р. до 17 листопада 1989 р. не був: 1) співробітником Корпусу національної безпеки в органах Державної безпеки; 2) не знаходився на обліку в матеріалах Державної безпеки як резидент, агент, утримувач конспіративної квартири, наймач квартири, інформатор або добровільний співробітник Держбезпеки; 3) ідейним співробітником Держбезпеки; 4) секретарем органу Комуністичної партії Чехословаччини або Комуністичної партії Словаччини від районного і рівного йому рівня і вище, членом президії цих органів, членом Центрального комітету Комуністичної

партії Чехословаччини або членом Центрального комітету Комуністичної партії Словаччини; членом Бюро з керівництва партійною роботою в чеських областях або членом Комітету з керівництва партійною роботою в чеських областях, за винятком тих, хто займав ці посади в період з 1 січня 1968 р. до 1 травня 1969 р.; 5) співробітником апарату вищевказаних партійних органів на ділянці політичного керівництва Корпусом національної безпеки; 6) членом Народної міліції; 7) членом комітету дій Національного фронту після 25 лютого 1948 р.; членом перевірочних комісій після 25 лютого 1948 р. або членом перевірочних комісій у період «нормалізації» після 21 серпня 1968 р.; 8) слухачем Вищої школи КДБ при Раді Міністрів для співробітників Держбезпеки; Вищої школи МВС для співробітників Громадської безпеки; Вищої політичної школи МВС або аспірант або слухач курсів цих вузів зі строком навчання більше трьох місяців.

Зазначене положення §15 і § 16 Закону визначають, що для прокурорів, слідчих прокуратури, суддів і засідателів у випадку невиконання ними люстраційних умов, є підставою для припинення їх повноважень (для суддів – подання компетентного органу про звільнення).

Правова процедура застосування люстраційного закону передбачала згідно його §5, що громадянин, який повинен приступити до виконання повноважень в органах або організаціях, на які поширюються обмеження, подає довідку, особисту офіційну заяву або висновок керівнику цього органу або організації про те, що за попереднього режиму не належав до однієї з кате-

горій осіб, передбачених §2 цього Закону. Про видачу довідки громадянин робить запит до федерального міністерства внутрішніх справ. Якщо громадянин вже працює на одній із посад, передбачених §1 Закону № 451, такий запит за нього робить керівник органу чи організації, котрий вправі призначати (затверджувати) на дану посаду, причому такий запит мав бути зроблений не пізніше 30 днів після набуття законом чинності (§ 6).

З метою перевірки фактів, пов'язаних із проведенням «люстрації», при федеральному міністерстві внутрішніх справ створювалася комісія. Голова, заступник голови і один член комісії призначалися президією Федеральних зборів ЧСФР із числа громадян, які мали бездоганну репутацію і не були депутатами Федеральних зборів. Двох членів комісії призначав міністр внутрішніх справ ЧСФР, по трьох членів - президія Чеської національної ради і президія Словацької національної ради, по одному члену - директор Федеральної інформаційної служби безпеки, міністр оборони ЧСФР, міністр внутрішніх справ Чеської Республіки, міністр внутрішніх справ Словацької Республіки. При цьому закон вимагав, що члени комісії, які призначаються міністрами і директором Федеральної інформаційної служби безпеки, повинні мати закінчену юридичну освіту, і тут же підкреслюється, що такою не вважається освіта, отримана у Вищій школі Корпусу національної безпеки. Засідання комісії проводяться в закритому режимі. Громадянину, якого стосується справа, перед початком засідання надається можливість ознайомитися з усіма матеріалами і

фактами, включаючи письмові матеріали про нього. В ході засідання комісії йому також надається можливість висловитися з усіх фактів. Особи, які запрошуються, зобов'язуються прийти в комісію, говорити правду і нічого не приховувати.

Зокрема, згідно правового напрямку то у Чеській Республіці для обмеження доступу наведених категорій осіб до служби в Міністерстві внутрішніх справ, органах поліції та виправної служби цього суб'єкта федерації 28 квітня 1992 р. було схвалено окремий закон «Про деякі додаткові умови для роботи на деяких посадах, на які приймаються або призначаються співробітники Поліції Чеської Республіки і співробітники Виправної служби Чеської Республіки» (так званий «малий люстраційний закон», № 279/1992 р.) [11]. Ним, зокрема, встановлювалося, що особи, які підпадали під передбачені федеральним законом люстраційні умови, могли займати нижчі посади слідчих і поліцейських, котрі жодною мірою не були пов'язані з управлінськими функціями.

Дію Закону 1991 р. про люстрацію було продовжено в 1996 р. ще на 5 років, а з 2000 р. його дія стала безстроковою.

Так, застосування люстраційних законів у перше десятиліття необхідно відзначити, що МВС Чеської Республіки видало з 1991 до 5 листопада 2001 р. всього 366 970 «люстраційних довідок», з них «позитивних» (тобто з підтвердженням відповідності громадян люстраційним підставам) – 3,45 %. Отримавши «позитивні» довідки, 690 громадян не погодилися з ними й подали скарги, причому в 115 випадках вони добилися їх перегляду [12].

З даного напрямку, вплив даного законодавчого акта на реформи в Чеській Республіці помітний також з огляду на істотну різницю між їх ефективністю та наслідками в цій державі порівняно зі Словачською Республікою, в якій люстрація фактично не була здійснена.

Справа про конституційність люстраційних законів Чеської Республіки в 2001 р. Відтак, Конституційний суд Чеської Республіки за результатами розгляду питання про конституційність «великого люстраційного закону» і «малого люстраційного закону» 5 грудня 2001 р. схвалив відповідне Рішення, з якого можуть бути виявлені доводи «за» і «проти» визнання їх конституційними [12].

Вказані аргументи «проти» в справі про конституційність люстраційних законів були викладені 2 березня 2001 р., коли до Конституційного суду звернулися з відповідним поданням, яке містило пропозицію скасувати люстраційні закони та зміни до них, 44 депутатів, яких представляв відомий вчений-конституціоналіст Зденек Ічінський (Z. Jiřínský).

Зазначений зміст їх аргументації зводився до наступного.

1. Люстраційні закони не є чинними в незалежній Чеській Республіці (з 1 січня 1993 р.), так як конфліктують із нормами статті 1 Конституції Чеської Республіки (далі – Конституція), статей 1, 4 (п. 2 і 4) та статті 21 (п. 4) Хартії основних прав і свобод (далі – Хартія), статті 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Конвенції Міжнародної організації праці про заборону дискримінації в галузі праці та професії 1958 р. Тим більше,

що 26 листопада 1992 р. (за місяць до припинення федерації) Конституційний суд ЧСФР вже розглянув питання конституційності «великого люстраційного закону», визнавши його неконституційним. З огляду на повноваження федерального конституційного суду, він зупинив дію «великого люстраційного закону» строком на шість місяців та зобов'язав Федеральні Збори внести до нього відповідні зміни. Конституційний суд ЧСФР схвалив таке рішення, виходячи з ситуації на час ухвалення оспорюваного Закону (4 жовтня 1991 р.) розуміння того, що такий закон був передовсім спрямований на те, щоби на посади в органах державної влади і державних установах, на посадах, пов'язаних з безпекою держави, не потрапили особи, які в силу здійснення керівних функцій у минулому режимі, не могли бути лояльними до демократичних принципів, на яких заснована держава. В такий спосіб закон перешкоджав рецидивам тоталітаризму. Ця позиція суду була підтверджена також розумінням обмеженого періоду дії люстраційного закону (до 31 грудня 1996 р.) – на «перехідний період».

2. З січня 1999 р. Палата депутатів розглядала і відхилила законопроект, яким пропонувалося скасувати «великий люстраційний закон». У пояснювальній записці до цього законопроекту містилося посилення на позицію Адміністративної ради Міжнародного бюро праці, яка закликала уряд вжити необхідних заходів для скасування або зміни «великого люстраційного закону» і надання компенсації всім особам, які несправедливо постраждали від цього. У ній також зазначалося, що закон про люстрацію постійно під-

дається критиці в Раді Європи, Європейському парламенті, в європейських та світових неурядових організаціях.

3. Автори подання вказали, що необхідність визнання люстраційних законів неконституційними з урахуванням часового чинника соціальної динаміки в період з листопада 1989 року до 2000 року, яка відбулася в умовах демократичних виборів (парламенту і крайових представництв) та інших змін, які відбулися за цей час. На думку заявників, законодавча, виконавча та судова влада вже визначено засновані на демократичній основі, лідируючі позиції в уряді та інших державних органах не зайняті особами, пов'язаними з колишнім політичним режимом. Відтак причини для люстраційних законів, які впливали з необхідності реструктуризації групи осіб, які займають такі посади, втрачаються в силу часу. Керівні посади, як правило, заповнені на конкурсній основі, які можуть враховувати лояльність кандидатів до Чеської Республіки як демократичної правової держави, про яку свідчить їхня реальна поведінка в період після 1989 року; тим більше, питання державної служби, Збройних Сил і органів безпеки вирішуються в порядку адміністративного судочинства. Секретну інформацію на всіх рівнях класифікації можуть також отримати лише особи, яким надано відповідний сертифікат. Особа, яка здійснювала діяльність, спрямовану на придушення прав і свобод людини, або для підтримки такої діяльності, звільняється з відповідних посад на підставі закону про захист секретної інформації (№148/1998 Зб.).

4. Крім того, заявники вказали, що станом на 2001 р. у Чеській Республіці ризик повернення до тоталітаризму внаслідок перебування окремих осіб на посадах значно зменшився порівняно з 1992 р., коли вперше Конституційний суд розглядав справу про конституційність «великого люстраційного закону». Інформацію про будь-які наміри і дії, спрямовані проти демократичних основ Чеської Республіки зобов'язані відстежувати розвідувальні служби за змістом Закону № 153/1994 про розвідувальні служби Чеської Республіки.

5. Далі, як заявники нагадали, що позбавлені сенсу обмеження, пов'язані з участю в структурах Комуністичної партії Чехословаччини в часи комуністичного режиму. Вони вказали, що Комуністична партія Чехії та Моравії в Чехії працює легально в якості політичної партії і отримує підтримку виборців на парламентських і муніципальних виборах, що неможливо нехтувати. Закони визначають, що в судовому порядку може бути заборонена діяльність політичних партій, які би були спрямовані на усунення демократичних засад держави або щодо захоплення й утримання влади через перешкоджання іншим партіям і рухам боротися за владу конституційним шляхом. На їх думку, Чеська Республіка є державою, в якій «демократичний процес завершено», і в даний час вона протидіє серйозним ризикам зовсім іншого типу, як наприклад, економічній злочинності, організованій злочинності, корупції та расовій ненависті.

Заявники в цьому контексті також вказали, що в 1992 р., після падіння режиму та відновлення де-

мократії, Конституційний суд ЧСФР визнав пріоритет інтересу суспільства і держави (суспільного блага), яке можна забезпечити шляхом обмежень у доступі на деякі важливі посади для визначених категорій осіб з метою запобігання ризику підривної роботи, щодо права громадян на доступ на рівних умовах до виборних і інших посад у органах державної влади (п.4 ст.21 Хартії основних прав і свобод), а також щодо права на роботу й професію без дискримінації згідно Конвенції №111. Але, якщо в період з 1992 р. суспільне благо було стверджене, то станом на 2001 р. втрачається підстава для обмеження прав, гарантованих Конституцією та міжнародними договорами.

На думку, заявників, продовження дії обох люстраційних законів на невизначений термін (законами 422/2000 Зб. і 424/2000 Зб.) протирічить статті 1 Конституції, яка визначає Чеську Республіку як демократичну правову державу.

З даного наряду можна резюмувати аргументацію заявників, то вона зводиться до двох тез: а) Конституційний суд ЧСФР ще в 1992 р. в умовах федеративної держави скасував «великий люстраційний закон» (строком на 6 місяців – згідно тогочасної юрисдикції) і в незалежній Чеській Республіці (правонаступник ЧСФР) він не діє; 2) через 12 років після падіння комуністичного режиму втратила значення та суспільна цінність, яка є підставою для обмеження конституційних прав громадян – захист основ демократичної держави.

За час розгляду справи Конституційний суд ЧР ретельно з'ясував обставини справи, висновки фахівців

та позицію вищих органів державної влади, з яким проявляється система аргументів на підтвердження конституційності люстраційних законів. Аргументи мають різно-порядковий рівень і з різним рівнем понятійного обсягу.

1. Як основне держава має право схвалювати в межах свого конституційного порядку і міжнародних зобов'язань такі закони, які охороняють і забезпечують принципи, на яких її засновано. Демократична держава не може здійснювати владні повноваження за межами права, а тому критерії обмежень у цій сфері мають бути визначені чітко й завчасно з одночасним забезпеченням права громадянина на звернення до суду з приводу перевірки обставин, з яких впливають обмеження (наприклад, щодо участі в співпраці з комуністичним режимом) (позиція Палати депутатів Парламенту).

2. В напрямку вилучення громадян із можливості доступу до посад в органах державної влади здійснюється безпосередньо на підставі формальних, категоріальних ознак, а не шляхом індивідуального засудження осіб, за критеріями встановленими законом, виходячи з обов'язку поважати демократичні принципи. Кожна держава вправі визначати умови доступу до участі в управлінні і однією з таких умов є лояльність до демократії. Як правило демократичний спосіб гарантує особі, що його функціонери будуть в усіх питань дбати про демократичні права громадян. Однією з таких гарантій є «люстрація». Той, хто умисне брав участь у порушенні прав громадян, є потенційно небезпечним для демократичного суспільства і не відповідає вимогам зайняття посад в

державному управлінні. Люстраційні закони при цьому не обмежують жодну особу при доступі до політичної функції (депутати, сенатори).

Що стосується люстраційних законів, то не йдеться про встановлення вини і покарання. У випадках, коли встановлено шляхом «люстрації», що особа міститься в реєстрах співробітників державної безпеки, вона вправі звернутися до суду з питання підтвердження реєстраційного запису. Захищатися – право і обов'язок демократії. Критерієм тривалості такого захисту є здійснення того, що суспільство би мало здійснювати самостійно. Допоки цього немає, необхідні примусові правила з цього питання.

Окрім цього, гуртуючись на екскурсі до судової практики Європейського суду з прав людини Конституційний суд зробив такий висновок: демократична держава, і не лише в перехідний період після падіння тоталітаризму, вправі пов'язувати вступ індивіда до державного управління і державної служби та перебування в них з певними умовами, передовсім щодо здійснення вимоги (політичної) лояльності. Такий підхід має місце і в інших демократичних державах (наприклад, рішення Верховного Суду США у справі *Adler v. Board of Education*). При цьому Конституційний Суд виходить з того, що поняття «лояльності» треба розуміти – як ключове поняття – двома взаємодоповнюючими способами. Поняття лояльності охоплює рівень лояльності кожної окремої дії на державній службі та рівень лояльності державної служби в цілому. Відтак, йдеться не тільки те, чи були державні службовці насправді лояльні,

але й те, як їхня лояльність проявляється на публіці. Це необхідно, щоб уникнути будь-яких сумнівів у їх лояльності. Такі сумніви можуть підірвати суспільну довіру до державної служби і, отже, до демократичної держави, яка втілює державну службу. Ненадійність державних службовців і державного управління у своїх наслідках загрожує демократії і демократична держава має право захищати себе щодо цієї загрози шляхом забезпечення того, щоби усувати причини для таких сумнівів.

3. Різним аргументом правомірності законів про люстрацію виступає широкий досвід застосування законодавчих механізмів люстрації в інших державах Європи. Спільною ознакою цих законів є окреслення посад (індивідуальної поведінки) особи в умовах тоталітарного режиму та пов'язування з цим негативних наслідків з точки зору її участі в суспільному житті сучасної демократичної держави.

Закони були прийняті в Федеративній Республіці Німеччині (Закон про документи Штазі від 20.12.1991 р.), у Болгарії (Закон про додаткові умови, пов'язані з науковими установами і Вищою комісією перевірки від 09.12.1992 р.), в Угорщині (закон про перевірку умов зайняття певних ключових посад від 09.03.1994 р.), в Польщі (закон про визнання трудових або службових відносин осіб, які займали публічні посади в органах безпеки держави чи співпраці з ними в період 1944 – 1990 рр. від 11.04.1997 р.), в Албанії (два закони від 22.09.1995 р. і від 30.11.1995 р.), в Румунії (закон про доступ громадян до власних справ у «Секуритате» та виявлення характеру організації політичної корупції від

20.10.1999 р.) та в більш обмеженій мірі – в інших державах Європи. Конституційний суд ЧР констатував, що практично всі наведені закони стосуються приналежності осіб до таємної поліції тоталітарної держави чи співпраці з нею, деякі з них – зайняття посад в партійному і державному апараті.

Однак парламентська асамблея Ради Європи в своїй резолюції №1096 (1996 р.) в пункті 11 засадниче припустила сумісність люстраційних законів з атрибутами демократичної держави за умови, що їх метою є не покарання ними визначених осіб, а захист демократії, що народжувалася.

4. Конституційний суд з'ясував питання, чи є певна поведінка або посада особи в колишній тоталітарній державі з огляду на інтереси демократичної держави ризиком «надчасовим» чи тимчасовим. При цьому Суд виходив із того, що ставлення особи до демократичного ладу визначається передовсім її реальною поведінкою. З плином часу роль поведінки й посади в тоталітарній державі для становища особи в демократичній державі не зникає, але зменшується. На думку Суду, з цього питання в Європі має місце консенсус. Чинність у часі люстраційних законів зазвичай обмежена або терміном (в Албанії до кінця 2002 р.), або встановленням періоду, протягом якого люстрація може бути проведена. При цьому Конституційний суд ЧР констатував, що станом на 2000 р. що в переважній більшості європейських держав закони залишаються чинними. Виходячи з цього, великий і малий люстраційні закони все ще захищають існуючий суспільний інтерес, іншими

словами, зберігається легітимна ціль, якою є активний захист демократичної держави від небезпек, викликаних недостатньо лояльними і ненадійними державними службовцями.

5. Зазначений конституційний суд у своїй оцінці конституційності люстраційних законів виходить з того, що встановлені ними вимоги відносяться до обмеженої групи принципово важливих посад і, навпаки, не обмежують доступ фізичних осіб до більшості посад у державній адміністрації. Як впливає з довідки МВС ЧР, витребуваної Судом, за вісім місяців 2001 р. було надано 5800 виписок з реєстрів, з яких близько 2% були позитивними. Йшлося, отже, про 120 осіб, яким у січні – серпні 2001 р. на практиці було обмежено право на доступ до державної служби. На підставі зазначеного Конституційний суд Чеської Республіки визнав люстраційні закони такими, що відповідають Конституції ЧР.

Висновки. Аналіз проблеми механізму люстрації в Чеській Республіці дозволяє зробити низку висновків. Перше, як уже було відзначено в літературі, застосування люстраційного законодавства в Чеській Республіці вчинило незаперечний вплив на напрями, послідовність і темпи системних реформ. За декіль-

ка років була сформована нова управлінська еліта, не пов'язана з минулим і, головне, між собою неофіційними відносинами. Нове покоління політиків і державних службовців (з відносно молодим середнім віком) не знало досвіду роботи в попередній системі, керувалось іншими цінностями і це не могло не вплинути на інтенсивність реформи. Політична еліта сконсолідувалася навколо пріоритетів державної політики, в основі яких - європейські цінності. Крім того, люстраційним законодавством було вирішено ще одну проблему – захист прав осіб, яких воно стосується. Ці особи були захищені від протиправного використання архівних матеріалів щодо них, від можливого використання компрометуючої їх інформації та внаслідок цього – маніпулювання ними. Відтак, мета люстраційного законодавства у цій державі відображала істотний суспільний інтерес. Друге, досвід Чеської Республіки підкреслює відмінність люстрації як феномену від механізмів юридичної відповідальності. Практика люстрації є сумісною з цінностями держави, заснованої на верховенстві права, якщо обрані законодавцем засоби в її втіленні є пропорційними до окресленої мети.

Список використаних джерел

1. Костишин Р. В. Конституційно-правові засади люстрації: зарубіжний досвід. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 65. С. 80-85.
2. Овчаренко О. М. Люстрація в органах кримінальної юстиції: міжнародні стандарти та вітчизняний досвід. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 145-158.
3. Степаненко О. Г. Політична люстрація: теоретичні засади поняття. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. Політологія*. 2014. Т. 236, Вип. 224. С. 17-20.

4. Міненкова Н. Люстрація в Польщі та Чехії: розбіжність типів, чинників та наслідків. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2014. Вип. 4. С. 153-157.
5. Практика органів конституційної юрисдикції та Європейського суду з прав людини з питань люстрації. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 73-82.
6. Практика органів конституційної юрисдикції та Європейського суду з прав людини з питань люстрації (Продовження). *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 120-130.
7. Міненкова Н. Є. Специфіка процесу люстрації в посткомуністичній Чехії. *Історичні і політологічні дослідження*. 2014. № 1-2. С. 222-229.
8. Perknerova K. Komu slouží vnitro? Praha, Grafit, 1992. 83 s.
9. Zákon ze dne 4. října 1991, kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky // Sb. zákonů č. 451/1991. S.2106-2110.
10. Лемак В. «Люстрація» державного апарату в Чехії і Словаччині Державне управління та місцеве самоврядування в Україні: шляхи реформування. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 17-20 вересня 2000. Ужгород, 2000. С. 76-86.

V. Kopcha, Doctor of Law, prof, Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of Uzhhorod National University
ORCID: 0000-0001-9888-1464

Basic principles of the protection of democracy in the Czech Republic: directions of constitutional jurisprudence

The article is devoted to the analysis of the legal mechanisms for the "cleansing" of public power in Czechoslovakia that were applied in the first months after the "Velvet Revolution", when, on the basis of constitutional laws, members of the opposition parties ("Civic Forum" and "Public against violence") to the federal parliament and legislative bodies of the republics. Such measures were taken even before the first free elections were held in the summer of 1990.

Conclusions were made that the lustration legislation in this state reflected significant public interest. Second, the experience of the Czech Republic emphasizes the difference between lustration as a phenomenon and mechanisms of legal responsibility. The practice of lustration is compatible with the values of a state based on the rule of law, if the means chosen by the legislator in its implementation are proportional to the defined goal. First, as already noted in the literature, the application of lustration legislation in the Czech Republic had an undeniable impact on the direction, sequence and pace of systemic reforms. In a few years, a new management elite was formed, not connected with the past and, most importantly, with unofficial relations among themselves. The new generation of politicians and civil servants (with a relatively young average age) did not know the experience of working in the previous system, were guided by other values, and this could not but affect the intensity of the reform. The political elite consolidated around the priorities of state policy, which are based on European values. In addi-

tion, the lustration legislation solved another problem - the protection of the rights of the persons to whom it applies. These persons were protected from the illegal use of archival materials against them, from the possible use of their compromising information and, as a result, from their manipulation.

Keywords: *Czech Republic, Constitutional Court, Czech Republic, constitutional principles.*

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. ПРИРОДО-РЕСУРСНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.1.05

УДК 349.42

Єрмоленко В. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
ім. академіка В. З. Янчука
Національного університету
біоресурсів і природокористування
України*

ORCID: 0000-0002-4295-4158

Головко Л. О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного університету
біоресурсів і природокористування
України*

ORCID: 0000-0002-3742-2827

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ЧИННИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ

Статтю присвячено актуальній проблемі правового забезпечення органічного виробництва як найефективнішого чинника якості та безпечності харчової продукції, зокрема виробництву органічної сільськогосподарської продукції. Розкривається взаємозв'язок між якістю та безпечністю продуктів харчування і збереженням здорового генотипу нації та сприятливого навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Виводяться парні категорії безпечності та якості сільськогосподарської продукції, визначається співвідношення між ними. Аналізується чинне законодавство у сфері забезпечення якості та безпечності харчової продукції, вказується на колізійність запровадженого ним самим механізму правового регулювання. Звертається увага на втраті значення державного контролю у сфері дотримання якості та безпеки продуктів харчування завдяки активно впроваджуваній дерегуляції умов ведення бізнесу. Наводяться напрями реальних загроз здоров'ю населення нашої країни від застосування неякісної і небезпечної харчової продукції, зокрема від широкого застосування в харчовій промисловості пальмо-

вої олії та трансгенної продукції в сільськогосподарському виробництві, робляться необхідні пропозиції щодо удосконалення відповідного законодавства. Розкриваються окремі недоліки законодавства щодо органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Ключові слова: *органічна продукція; органічне виробництво; сільськогосподарська продукція; органічна сільськогосподарська продукція; якість та безпечність продуктів харчування.*

Постановка проблеми. Останнім часом набуває все більшої популярності і розвитку органічний напрям сільськогосподарського виробництва. Уявляється, що це не просто чергова данина моді, а об'єктивний процес, зумовлений у контексті концепції сталого розвитку суспільними потребами не тільки виживання сучасного людства, а й збереження здорового генотипу людини та сприятливого навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Мабуть найвагомішим фактором забезпечення цього процесу, з огляду на систематичність його впливу на організм людини, є споживання органічних продуктів харчування. Надважливе значення якості та безпечності продуктів харчування визначається передусім їх роллю в житті людини. Потрапляючи до людського організму і швидко стаючи його невід'ємною частиною, поживні речовини, що містяться у харчових продуктах, виступають якнайшвидшим і якнайнадійнішим реагентом, який формує не лише поточне здоров'я, а й генотип нації в цілому, що становить реальну загрозу її існуванню в оглядовому майбутньому. Для порівняння після Чорнобильської катастрофи найбільшу небезпеку склав не загальний радіаційний фон, а продукти радіоактивного розпаду, які з продуктами харчування надходили в середину людського організму і накопичувалися в ньому, вчиняючи

свій пагубний вплив. Одним з найефективніших чинників забезпечення якості та безпечності харчової продукції, яка виробляється головним чином у сільському господарстві, є органічне виробництво сільськогосподарської продукції. У цих умовах відчутно зростає роль нормативно-правової основи органічного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовій проблематиці органічного сільськогосподарського виробництва присвячено наразі достатньо наукових юридичних праць, серед яких варто звернути увагу на комплексну колективну монографічну публікацію [1], а також матеріали спеціальної науково-практичної конференції [2], присвячені різноаспектній правовій тематиці сучасного органічного виробництва.

Постановка завдання. Однак, не зважаючи на досить значну кількість наукових праць, правові питання органічного виробництва не розглядались у контексті безпечності та якості харчової продукції, зокрема продукції сільськогосподарського виробництва. Тому завданням статті є розкриття проблемних правових аспектів органічного виробництва у співвідношенні та взаємозв'язку з питаннями безпечності та якості харчової продукції.

Виклад основного матеріалу. Вплив харчової продукції, зокрема сільськогосподарської, на людину

об'єктивується передусім у категоріях якості та безпечності. Якість сільськогосподарської продукції в найзагальнішому вигляді можна визначити як сукупність властивостей (споживних, техніко-економічних і естетичних), що зумовлюють здатність задовольняти потреби населення у поживних речовинах, а промисловості – в сировині. Відповідно безпечністю виступає властивість сільськогосподарської продукції, що забезпечує її нешкідливість для життя, здоров'я, майна та навколишнього середовища під час споживання чи зберігання. З наведених визначень можна вивести загальні риси співвідношення між безпечністю та якістю. Якщо якість уособлює сукупність перелічених властивостей, то безпечність виокремлює лише одну властивість. Тому безпечність можна розглядати як одну з атрибутивних складових якості сільськогосподарської продукції. Виникає співвідношення: безпечний продукт не завжди буває якісним, але якісний продукт повинен відповідати критеріям безпечності. Справа в тому, що наявність безпечності, як однієї з властивостей сільськогосподарської продукції, не виключає можливості недотримання потрібного рівня досконалості інших її властивостей, що й створює підґрунтя для існування безпечної продукції неналежної якості. І, навпаки, якісна продукція має уособлювати найвищий рівень властивостей усіх її складових, однією з яких є безпечність.

Насамперед, слід вказати на існування досить розгалуженого законодавства у сфері забезпечення якості та безпеки продуктів харчування, при дослідженні якого слід виходити з виключного концепту, що неякісна та небезпечна продукція харчування

такою не є, адже не є метою підтримки здоров'я наших громадян. Зазначений концепт без винятків та допусків має бути покладено в основу будь-якого нормативно-правового акта у досліджуваній сфері. Але вітчизняне законодавство замість жорсткої імперативності його положень поряд із значним обсягом диспозитивності містить масу штучно створених прогалин і колізій, що загалом нівелюють ним самим введений механізм правового регулювання. Це призводить до становища, коли закон часто існує сам собою на тлі абсолютно автономного існування суспільних відносин, які він покликаний упорядковувати.

Наприклад, слід констатувати, що широко розрекламований ще на законопроектній стадії базовий Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів» від 22 липня 2014 р. № 1602-VII [3] не виправдав покладених на нього очікувань. За своїм змістом – це акт технологічного (ветеринарно-санітарного) характеру з розширеним порівняно з попередньою редакцією блоком державного управління (контролю) та виділеним блоком юридичної відповідальності, яка є за своєю природою суто адміністративною. Але реалії сьогодення вказують на абсолютну безпорадність адміністративно-правової відповідальності практично у будь-якій сфері суспільних відносин. А державний контроль у сфері дотримання якості та безпеки продуктів харчування взагалі втратив своє значення завдяки дерегуляції умов ведення бізнесу, що активно впроваджується.

Тим часом однією з реальних загроз здоров'ю населення нашої країни є широке застосування в хар-

човій промисловості так званої «пальмової олії», якої останнім часом щорічно імпортується в Україну понад 240 тис. тонн, тобто в середньому у межах 6 кг на одного жителя, включаючи немовлят. Олією цю субстанцію назвати можна умовно, адже за своєю консистенцією це швидше смола, початковим призначенням якої було змащування металопркатних станів. Тепер це «мастило» активно споживається нашим населенням у різноманітній продукції, навіть у дитячому харчуванні.

Справа в тому, що в Україні діє державний стандарт ДСТУ 4306: 2004 «Олія пальмова» [4], яка дозволяє застосовувати для виробництва харчової продукції поряд з ректифікованою та неочищеною (сире) пальмовою олією. Безпосередня загроза такої пальмової олії полягає в тому, що вона, потрапивши одного разу, вже не виводиться з людського організму, осідаючи на внутрішніх органах, переважно в судинах. А не виводиться воно тому, що має у своєму складі тверду фракцію (стеароптен) з температурою плавлення 44–56°C, досягти якої людський організм не може, тому що після 42°C відбувається повне згортання білків [5]. Звичайно, сира пальмова олія, що зазнала ректифікації, відбілювання та дезодорації, стає придатною для вживання в харчових цілях, але це значні додаткові витрати, в результаті яких втрачається надвисока економічна вигода, а отже, сенс його застосування.

Безумовно, продукування «пальмомісткої» харчової продукції – це один із найтяжчих злочинів проти здоров'я та життя населення України, за який має наступати жорстка кримінальна відповідальність усіх

причетних до цього осіб, починаючи з ввезення пальмової олії, закінчуючи товаровиробниками та реалізаторами продукції, яка його містить. Звичайно, спочатку треба на законодавчому рівні заборонити будь-яке, навіть мінімальне і під будь-яким приводом ввезення цього реагенту на територію нашої держави. І чим швидше це буде зроблено, тим меншою буде загроза продовольчої безпеки загалом.

Загалом одним із найефективніших виходів із негативної ситуації споживання харчової продукції не належної безпеки та якості є світова тенденція повернення до виробництва органічної продукції. Не є винятком із цього й Україна, хоч процеси органічного виробництва у нас відстають від світових на десятки років. Проте сферу органічного виробництва врегульовано спеціальним Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [6], що має в цілому системний зміст. Разом з тим, Закон присвячений більше питанням обігу, декларуванню та маркуванню органічної продукції, а не її виробництву. До того ж повністю відсутній механізм державного стимулювання органічного виробництва.

Тому слід констатувати необхідність конкретизації обсягу щорічної державної підтримки виробництва та обігу органічної продукції (наприклад, у твердій відсотковій ставці загальної суми державної підтримки аграрного виробництва). Адже застосування хімічних засобів у виробництві сільськогосподарської продукції ставить її виробників у нерівні умови порівняно з апологетами органічного виробництва через

більший обсяг і меншу собівартість продукції, яка не завжди компенсується підвищеною ціною «органіки». Так, в економічній літературі йдеться, що сьогодні на органіку припадає лише 1% обсягу продажу продуктів харчування, хоч і спостерігається тенденція до його зростання. Споживачами цієї продукції є переважно люди із середнім та високим рівнем доходу. На думку українських експертів, потенційними споживачами органічної продукції в Україні є близько 5% населення великих міст, які готові платити за неї на 30–50% більше, ніж за звичайну продукцію [7, с. 14].

Наступним проблемним питанням, яке зачіпає й органічне виробництво, є застосування трансгенної продукції. Наразі в юридичній науці [8; 9; 10, с. 171–206] відсутня однозначна думка щодо безпеки генно-модифікованої продукції та достатності рівня захищеності від її неконтрольованого поширення. Тим часом від трансгенної продукції вже відмовилося 130 країн у світі [10, с. 179]. Тому не можна однозначно стверджувати, що вирощена за органічними технологіями з трансгенного насіння рослинницька сільськогосподарська продукція або тваринницька продукція – з трансгенних тварин, є безпечною і якісною. Очевидно, це й недослідженість впливу ГМ-продукції на організм людини є однією з найвагоміших підстав заборони використання і в Україні. Варто згадати, що у 2016 році було зареєстровано та винесено на обговорення проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо введення до 2023 року мораторію на вирощування генетично модифікованих сільськогос-

подарських рослин, виробництво, переробку, обіг, транзит та ввезення ГМО, здатних до самовідтворення чи передачі спадкових чинників» [11], який тим не менш так і не розглядався парламентом, а 29 серпня 2019 року був відкликаний авторами.

Разом з тим зазначена пропозиція є надактуальною. В Україні зараз використання трансгенної продукції регулюють Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [12] та вищезазначений Закон «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів». У цілому вони створюють досить надійний фільтр для неконтрольованого поширення ГМО. Питання виникає про раніше завезену продукцію, адже перезапилення «чистих» сільськогосподарських культур із трансгенними вже запустило незворотний процес поширення останніх у сільськогосподарському обороті. Проблема ускладнюється відсутністю достатньої кількості та потужності лабораторій, здатних провести відповідний аналіз. Враховуючи серйозну турботу про генофонд нації, раціональніше підтримати ухвалення зазначеного закону та повністю заборонити використання трансгенів в Україні.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку про тісний взаємозв'язок між органічним виробництвом і безпечністю та якістю харчової продукції. При цьому відповідне законодавство має низку недосконалостей і колізій, що призводить до становища, коли закон часто існує сам собою на тлі абсолютно автономного існування суспіль-

них відносин, які він покликаний упорядковувати. Реалії сьогодення вказують також на абсолютну бездієвість адміністративно-правової відповідальності у сфері забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, зокрема дотримання вимог щодо виробництва, сертифікації та маркування органічної продукції. А державний контроль у сфері дотримання якості та безпеки продуктів харчування взагалі втратив своє значення завдяки дерегуляції умов ведення бізнесу, що активно впрова-

джується. Безпосередню серйозну загрозу здоров'ю населення і генотипу нації в цілому становлять широке застосування пальмової олії та трансгенної продукції, що потребує повної законодавчої заборони їх застосування на території нашої країни. Виходячи з відсутності законодавчо закріпленого механізму державного стимулювання органічного виробництва, потребується також внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Список використаних джерел

1. Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: монографія [М. В. Шульга, Н. Р. Малишева, В. В. Носік та ін.]; за заг. ред. проф. М. В. Шульги. Харків : Юрайт, 2020. 308 с.
2. Органічне виробництво: право і бізнес: матеріали науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17 червня 2021 р.) / за заг. ред. О. Г. Бондаря та Д. В. Федчишина. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 150 с.
3. Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів: Закон України від 22.07.2014 р. № 1602-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2023).
4. Олія пальмова: ДСТУ 4306: 2004. https://dnaop.com/html/33946/doc-ДСТУ_4306_2004 (дата звернення: 12.02.2023).
5. Сокольский И. Правда о пальмовом масле. *Наука и жизнь*. 2015. № 4. URL: <http://www.nkj.ru/archive/articles/26141> (дата звернення: 14.03.2018).
6. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#n596> (дата звернення: 12.02.2023).
7. Беляєва Н. В. Сучасний стан виробництва органічної продукції в Україні та світі. *Інноваційна економіка*. 2013. №1. С. 151–155.
8. Менів О. І. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.
9. Струтинська-Струк Л. В. Правове забезпечення біологічної безпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності: автореф. ... канд. юрид. наук. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2005. 20 с.
10. Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: правове регулювання. Монографія. Київ : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2012. 424 с.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо введення до 2023 року мораторію на вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських рослин, виробництво, переробку, обіг, транзит та ввезення ГМО, здатних до самовідтворення чи передачі спадкових чинників: проект Закону України від

13.07.2016 р. 4968. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59703 (дата звернення: 12.02.2023).

12. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 р. № 1103-V. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2007. № 35. Ст. 484.

V. Yermolenko, Doctor of Law, Professor, Corresponding member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, head of the Department of Agricultural, Land and Environmental Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-4295-4158

L. Golovko, Doctor of Philosophy of legal sciences, associate professor, Associate Professor of the Department of International Law and comparative jurisprudence National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-3742-2827

Some legal issues of organic food production as a factor of ensuring its quality and safety

The article is devoted to the actual problem of legal support for organic production as the most effective factor in the quality and safety of food products, in particular, the production of organic agricultural products. The relationship between the quality and safety of food products and the preservation of a healthy genotype of the nation and a favorable environment for future generations is revealed. Paired categories of safety and quality of agricultural products are derived, the ratio between them is determined. The current legislation in the field of ensuring the quality and safety of food products is analyzed, and the conflict of the mechanism of legal regulation introduced by it is pointed out. Attention is drawn to the loss of the importance of state control in the field of compliance with the quality and safety of food products due to the actively implemented deregulation of business conditions. The directions of real threats to the health of the population of our country from the use of low-quality and dangerous food products, in particular from the wide use of palm oil in the food industry and transgenic products in agricultural production, are made, and the necessary proposals are made to improve the relevant legislation. Some shortcomings of the legislation regarding organic production, circulation and labeling of organic products are revealed.

Keywords: organic products; organic production; agricultural products; organic agricultural products; food quality and safety.

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.1.06

УДК 349.41

Шульга М. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного
та аграрного права Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-6449-284X

ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК УЧАСНИКИ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

У статті проведено системний аналіз законодавчих новел у сфері ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, виявлені правові проблеми набуття права власності на сільськогосподарські земельні ділянки фізичними особами (громадянами України, іноземцями, особами без громадянства) та обґрунтовані шляхи їх вирішення. Автор доводить, що законодавець має забезпечити функціонування ринку сільськогосподарських земель із прозорою та справедливою конкуренцією фізичних осіб – суб'єктів вітчизняного агробізнесу, створюючи умови для унеможливлення порушень законодавства про обіг сільськогосподарських земель.

Ключові слова: гарантії права власності на земельні ділянки, набуття земельних ділянок фізичними особами, іноземні фізичні особи, переважне право купівлі земельної ділянки, особи без громадянства, право власності на землю, ринок земель сільськогосподарського призначення, фізичні особи.

Постановка проблеми. В нинішніх умовах Україна перебуває у стані активної дерегуляції земельних відносин. В рамках даного процесу особлива увага приділяється правовому забезпеченню належного функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення. У цьому зв'язку важливого значення набувають законодавчі новели, які стосуються кола фізичних осіб, що можуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, переважного права купівлі таких ділянок, процедури укладення відповідних договорів купівлі-продажу, перевірки відповідності набувача або власника

земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним ст. 130 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року (далі – ЗК України), та ін. Порушення вимог, які стосуються суб'єктного складу учасників ринкового обігу сільськогосподарських земель та встановленої законом загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина України або юридичної особи, згідно з ч. 3 ст. 130 ЗК України є підставою для визнання правочину, за яким набувається право власності на земельну ділянку, недійсним, а також для конфіскації земельної ділянки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В земельно-правовій науці України специфіку правового регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення досліджують С. Л. Гоштинар, В. М. Єрмоленко, І. А. Заплітна, О. І. Заєць, П. Ф. Кулинич, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, І. О. Костяшкін, Р. І. Марусенко, А. М. Мірошніченко, В. В. Носік, О. М. Туєва, Т. М. Чурилова, М. В. Шульга та інші вчені. Водночас специфіка правового статусу фізичних осіб як учасників ринку земель сільськогосподарського призначення в доктрині земельного права досліджена не достатньо.

Постановка завдання. Мета статті полягає у системному аналізі законодавчих новел у сфері ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, встановлені правових проблем набуття права власності на сільськогосподарські земельні ділянки фізичними особами та відповідні гарантії даного права. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити завдання щодо з'ясування специфіки правового становища громадян України, іноземців та осіб без громадянства як учасників ринку сільськогосподарських земель із врахуванням змін земельного законодавства, обумовлених зняттям заборони на відчуження вказаних земель.

Виклад основного матеріалу. Запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні з 01.07.2021 року нерозривно пов'язано з набранням чинності низкою змін та доповнень земельного законодавства, яке унормовує процедуру обігу даних земель [1]. Уже на перших етапах функціонування цього ринку, як свідчить аналіз практи-

ки правозастосування, спостерігався певний сплеск активності учасників ринку. Водночас, на думку представників Держгеокадастру, на старті ринку сформувалась ситуація, коли покупців було більше, ніж продавців, тобто існував дефіцит продавців і профіцит покупців на ринку земель сільськогосподарського призначення. Вона була зумовлена консервативним форматом вітчизняного ринку сільськогосподарських земель, насамперед – обмеженням кола потенційних покупців громадянами України та обмеженням за площею земель в «одні руки». З метою поживлення ринку земель Мінагрополітики, Фонд держмайна України та Держгеокадастр досягли домовленості щодо перегляду алгоритму визначення оціночної вартості земельних ділянок, яка використовується для цілей оподаткування [2, с. 3].

За нетривалий період функціонування вітчизняного ринку земель сільськогосподарського призначення поки що не напрацьована достатня практика, деякі положення ЗК України ще не набули чинності і у зв'язку з цим важко визначити, які труднощі можуть виникати у зазначеній сфері. Проте вже сьогодні можна констатувати, що ринок запрацював, законодавчі положення, які стосуються набуття земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва громадянами України, реалізуються. Натомість виникають питання, які зачіпають інтереси як цих суб'єктів, так і суспільства в цілому, та потребують тлумачення, роз'яснення чи навіть внесення певних змін до чинного законодавства.

Згідно зі статтями 13; 14; 41 Конституції України, а також відповідно до норм чинного ЗК України обіг земельних ділянок (в тому числі сільськогосподарського призначення) має здійснюватися у певних, визначених законом, правових формах, з дотриманням вимог щодо переважного права та інших законодавчих приписів.

Питання щодо суб'єктного складу осіб, зокрема громадян України, які можуть набувати у приватну власність землі сільськогосподарського призначення, має свою історію. Так, Земельним кодексом УРСР (1990 р.) було передбачено, що згідно з Декларацією про державний суверенітет України земля є власністю її народу. Кожний громадянин УРСР мав право на земельну ділянку, порядок та умови надання якої регулювалися цим Кодексом та іншими актами законодавства УРСР. Водночас, наприклад, у довічне успадковуване володіння земля надавалася лише громадянам УРСР для цілей, передбачених ст. 6 ЗК УРСР: для ведення селянського (фермерського) господарства, ведення особистого підсобного господарства, садівництва, будівництва і обслуговування житлового будинку і сільськогосподарських споруд, дачного і гаражного будівництва, а також для традиційних народних промислів.

Як бачимо, йдеться про землі сільськогосподарського призначення населених пунктів та ін., на отримання яких у довічне успадковуване володіння землею могли претендувати лише громадяни України. Земельний кодекс не конкретизував питання щодо можливості набуття у довічне успадковуване володіння землею інших категорій фізичних осіб.

Натомість ЗК України в ред. від 13 березня 1992 р., регламентуючи право приватної власності громадян на землю, задекларував, що іноземним громадянам та особам без громадянства земельні ділянки незалежно від категорії земель у власність не передаються (ст. 6).

Нарешті чинний ЗК України (2001 р.), визначаючи у первісній редакції правовий режим земель сільськогосподарського призначення (ч. 5 ст. 22), встановлював заборону на передачу даних земель «у власність іноземцям, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам». Названа заборона фактично була підкріплена відповідними положеннями, які містяться у статтях 81; 82 та 86 ЗК України. Наведені норми обмежували коло земель, що можуть перебувати у власності таких суб'єктів, та способи набуття ними цих земель у власність.

Видається, що такий підхід законодавця до визначення кола фізичних осіб, які могли набувати у приватну власність землі сільськогосподарського призначення, був зумовлений конституційним положенням про перебування земель України у власності Українського народу, основу якого складають громадяни України.

Основний закон нашої держави встановлює, що в Україні існує єдине громадянство (ст. 4 Конституції України). Відповідно до Закону України «Про громадянство України» (ст. 1) громадянство України – це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій прояв у їх взаємних правах і обов'язках. Визнання Україною існування лише єдиного громадянства означає,

по-перше, що громадянин України не може мати громадянства іншої держави, і, по-друге, окремі адміністративно-територіальні одиниці (наприклад, АР Крим чи будь-яка область) не можуть мати свого громадянства.

У випадку, коли громадянин України набув громадянство іншої держави, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України (п. 1 ст. 2 Закону України «Про громадянство України»). Це означає, що держава не бере до уваги наявність у такої особи громадянства іншої держави і відноситься до неї як до свого громадянина, визнає за ним певні права та покладає при цьому на нього відповідні обов'язки. Водночас, якщо громадянин України добровільно набув громадянства іншої держави, тоді виникає підстава для втрати ним українського громадянства. Після видання відповідного указу Президента України припиняється громадянство такого громадянина України [3, с. 24-33].

Добровільним вважається набуття громадянства іншої держави у випадку, коли: а) волевиявлення особи щодо набуття громадянства тієї держави насправді було вільним; б) таке волевиявлення було зафіксоване у письмовій заяві чи клопотанні; в) особа добровільно отримала документ про набуття іноземного громадянства.

Припинення громадянства України особи, у приватній власності якої перебуває земельна ділянка сільськогосподарського призначення, залишає відкритим питання, яке стосується правової долі такої земельної ділянки. Видається, що в цьому випадку було б доречним зобов'яза-

ти особу провести протягом року відчуження цієї ділянки. Відповідне положення слід закріпити законодавчим шляхом.

Інша ситуація складається у випадку, коли набуття громадянином України громадянства іншої держави відбулося не добровільним, а примусовим шляхом. Йдеться, зокрема, про примусову видачу російських паспортів громадянам України, які опинилися на території, окупованої російськими військами. Зрозуміло, що нав'язування українцям, які мають у приватній власності землі сільськогосподарського призначення, громадянство російської федерації не може впливати на долю відповідних земельних ділянок.

Зазначимо, що важливе значення у процесі обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення має визначення права на набуття у власність відповідної земельної ділянки конкретним суб'єктом, зокрема, громадянином України.

Згідно з ч. 4 ст. 130 ЗК України порядок здійснення перевірки відповідності набувача або власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним цією статтею, затверджується Кабінетом Міністрів України. Такий Порядок затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 2021 року №637.

Цим документом на нотаріуса покладено обов'язок у процесі здійснення ним підготовчих дій до посвідчення договору купівлі-продажу земельної ділянки перевіряти передовсім суб'єктів договору, який буде укладатися. Таке нововведення, будучи специфічним обов'язком нотаріуса, реалізується ним саме при посвідченні договорів відчуження земе-

льних ділянок сільськогосподарського призначення. Йдеться передовсім про перевірку суб'єкта набуття права власності на земельну ділянку – громадянина України.

Автор практичного посібника «Відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення» приватний нотаріус О. В. Коротюк слушно підкреслює, що перевірка набувача та іншого подружжя набувача наявності громадянства України або громадянства іншої держави здійснюється за паспортним документом особи. Окрім того за таким же документом підлягає перевірці наявності у набувача громадянства держави, визнаної Україною державою-агресором або державою-окупантом. У випадку ж, коли фізична особа-набувач перебуває у зареєстрованому шлюбі і земельна ділянка придбавається у спільну сумісну власність, здійснюється перевірка громадянства України чоловіка/ дружини набувача [4, с. 40-41].

При цьому підкреслимо, що п. 10 Порядку здійснення перевірки відповідності набувача або власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним ст. 130 ЗК України, встановлює обов'язковість перевірки належності в учасників (акціонерів, членів) та кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи – набувача до громадянства держави, визнаної Україною відповідно до законодавства державою-агресором або державою-окупантом та вимагає передачі нотаріусу оригіналу або нотаріально посвідченої копії документа, який підтверджує громадянство відповідних фізичних осіб. В таких випадках враховується також громадянство чоловіка/дружини набувача.

Цікавим у зв'язку з викладеним є зміст листа Міністерства юстиції України №71779/8.2/32-21 від 27.08.2021 року, яким встановлено, що набуття у спільну сумісну власність подружжя земельної ділянки сільськогосподарського призначення одним із подружжя, який є громадянином України, а інший є іноземцем, суперечить положенням статей 81 і 130 ЗК України. Водночас у цьому ж листі зазначено, що громадянин України, який перебуває у шлюбі з особою, яка має іноземне громадянство, може набутти у власність земельну ділянку сільськогосподарського призначення за особисті приватні кошти, тобто в особисту приватну власність (скажімо, у разі наявності шлюбного договору).

Незважаючи на те, що законодавство України не визнає подвійного громадянства, оскільки воно створює значні проблеми на практиці, окремі сільські жителі західних областей України набули громадянства Угорщини, Румунії та ін. З моменту набуття громадянами України, які є власниками земельних ділянок сільськогосподарського призначення, постає питання про долю права власності на ці земельні ділянки та можливість набуття таких земельних ділянок у власність в умовах функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення. У першому випадку з урахуванням того, що громадянин України не може мати громадянства іншої держави (чи кількох інших держав), але все ж таки подвійне громадянство виникло, постає питання про втрату ним в установленому порядку українського громадянства. Це означатиме, що такий громадянин, будучи іноземцем, повинен провести протягом

одного року відчуження належної йому приватної земельної ділянки сільськогосподарського призначення. У другому випадку нотаріус має вимагати у потенційного набувача земельної ділянки документ про відсутність у нього громадянства іншої держави.

Чинна редакція ч. 5 ст. 22 ЗК України (в редакції від 28.04.2021р.) передбачає, що набуття у власність земельних ділянок сільськогосподарського призначення здійснюється всіма суб'єктами з урахуванням вимог ст. 130 цього кодексу. Частиною першою даної статті встановлено, що іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам заборонено набувати частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах (крім як у статутному (складеному) капіталі банків), які є власниками земель сільськогосподарського призначення. При цьому в наведеній частині зазначається, що встановлена заборона втрачає чинність за умови та з дня схвалення на референдумі рішення, визначеного абзацом восьмим цієї частини.

Отже, опосередковано за умови проведення всеукраїнського референдуму та скасування заборони щодо набуття частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах, які є власниками земель сільськогосподарського призначення, іноземці та особи без громадянства фактично «отримують доступ» до земель сільськогосподарського призначення «через юридичні особи».

Як бачимо, у суб'єктному складі потенційних учасників ринку земель для товарного сільськогосподарського виробництва закон називає

громадян України, оскільки відповідно до ст. 13 Конституції України земля є об'єктом права власності Українського народу, а права власника від його імені здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах Конституції України. Натомість згідно із змістом преамбули Основного закону народом визнаються лише громадяни України.

Законодавство, на жаль, не містить вимог, які б забезпечували пріоритет окремих категорій громадян України щодо набуття ними земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Тим часом вивчення практики реформування земельних відносин в розвинутих країнах свідчить, що регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення, зокрема придбання земельних ділянок здійснюється з урахуванням певних положень, які орієнтують на обов'язковість проживання набувачів земельних ділянок у сільській місцевості, забезпечують переважне право на земельну ділянку осіб, пов'язаних із сільським господарством, набувших відповідну освіти та ін.

Доречно зазначити, що ЗК УРСР (1990 р.) надавав переважне право на отримання земельної ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства громадянам УРСР, у яких був досвід роботи в сільському господарстві і необхідна кваліфікація (ст. 50).

Заслужовує на увагу та підтримку пропозиція П. Ф. Кулинич, який вважає, що певні переваги у доступі до сільськогосподарських земель повинні надаватися громадянам України, які ведуть або мають намір вести фермерське господарство.

Оскільки засновниками таких господарств виступають лише громадяни України, то «цілком очевидно, що кожен член фермерського господарства матиме можливість придбати у власність до 100 га земель» [5, с. 234].

Цілком очевидно, що придбання будь-яким громадянином України земельної ділянки за принципом «аби була» або з метою подальшої перепродажі повинно бути заборонене.

Самостійне місце у складі можливих набувачів права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення займають юридичні особи, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (засновниками) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є фізичні особи, які не є громадянами України. Згідно з абз. 8 ч.1 ст. 130 ЗК України іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам заборонено набувати частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах (крім як у статутному (складеному) капіталі банків), які є власниками земель сільськогосподарського призначення. В якості умови набуття права власності на землі сільськогосподарського призначення такими суб'єктами законодавець визначив схвалення такого рішення на референдумі. У випадку схвалення рішення на референдумі іноземці, особи без громадянства та юридичні особи зможуть набувати частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах (крім як у статутному (складеному) капіталі банків), які є власниками земель сільськогосподарського призначення.

На переконання окремих науковців оновлена редакція наведеної норми потребує внесення змін до Конституції України та Господарського кодексу України, оскільки вона не відповідає їхнім положенням. Так, на основі аналізу вітчизняного законодавства Ю. В. Георгієвський приходить до висновку про можливість проведення паралелі між «правами бенефіціара» та «корпоративними правами». Посилаючись на п. 30 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. науковець стверджує, що кінцевим бенефіціарним власником юридичної особи визнається будь-яка фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив на її діяльність (через ланцюг контроль/володіння), у тому числі, шляхом реалізації права контролю, володіння, користування або розпорядження всіма активами чи їх часткою.

Натомість згідно зі ст. 167 Господарського кодексу України корпоративними вважаються права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

На підставі посилань на законодавчі джерела науковець підсумовує, що іноземці і особи без громадянства як власники корпоративних

прав або кінцеві бенефіціарні власники через вирішальний вплив на діяльність юридичної особи і завдяки праву на отримання певної частки активів господарської організації у разі її ліквідації фактично можуть претендувати на набуття права власності на землі сільськогосподарського призначення в Україні [6, с. 118].

Автор переконаний, що набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення юридичними особами, створеними і зареєстрованими за законодавством України, учасниками (засновниками) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є іноземці і особи без громадянства, може оцінюватися як таке, що не відповідає національним інтересам України, оскільки створює потенційні загрози національній безпеці.

Насамкінець він доходить остаточного висновку про те, що без внесення змін до Конституції України і Господарського кодексу України не можна розширювати суб'єктний склад власників земель сільськогосподарського призначення в Україні, ставити в залежність набрання чинності абзацами 7; 9 ч. 1 ст. 130 ЗК України від схвалення їх на референдумі. З урахуванням викладеного автор пропонує названі абзаци ч. 1 ст. 130 ЗК України виключити [6, с. 120-121].

З такою позицією погодитись важко з огляду на ті процеси, які стосуються вступу України до Євросоюзу. Зазначимо, що іноземці та особи без громадянства, тобто іноземні фізичні особи, можуть виступати суб'єктами земельних прав, проте слід враховувати особливості та обмеження, які встановлені Конститу-

цією України та законами України. Так, згідно з ч. 2 ст. 374 Цивільного кодексу України іноземці, особи без громадянства можуть набувати право власності на землю (земельні ділянки) відповідно до закону. Спеціальним законом, тобто ЗК України, передбачені підстави та умови отримання земельних ділянок у власність іноземцями та особами без громадянства. Так, за частинами 2-4 ст. 81 ЗК України названі суб'єкти можуть набувати права власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності. При цьому іноземці та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки відповідно до ч. 2 ст. 81 ЗК України, за наявності наступних підстав: а) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами; б) викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві власності; в) прийняття спадщини.

Землі сільськогосподарського призначення, прийняті у спадщину іноземцями, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню. Отже викладене підтверджує висловлений в юридичній літературі висновок про те, що іноземні фізичні особи можуть виступати суб'єктами прав на землю. При цьому автор такого висновку підкреслює, що необхідно приймати до уваги особливості, які характеризують правовий статус іноземців та

осіб без громадянства, а також обмеження, що встановлені законом стосовно цих осіб у сфері земельних відносин. Так, О. В. Павлюк зазначає, що обмеження стосуються об'єктного складу земель, які можуть перебувати у власності іноземних фізичних та юридичних осіб, як за категоріями земель, так і за формами власності [7, с. 379-383]. Зокрема можливість набуття у власність земельних ділянок сільськогосподарського

призначення передбачена чинною ст. 130 ЗК України.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що законодавець має забезпечити функціонування ринку сільськогосподарських земель із прозорою та справедливою конкуренцією фізичних осіб – суб'єктів вітчизняного агробізнесу, створюючи умови для унеможливлення порушень законодавства про обіг сільськогосподарських земель.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
2. *Землевпорядний вісник*. 2021. № 12. С. 3.
3. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2011. 1128 с.
4. Коротюк О. В. Відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Практичний посібник. Київ : ОВК, 2021. 90 с.
5. Кулинич П. Ф. Земельна реформа в Україні: правові проблеми. Київ : Норма права. 2021. 308 с.
6. Георгієвський Ю. В. Проблеми удосконалення правового регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків : Юрайт, 2020. С. 117-121 с.
7. Павлюк О. В. Права на землю іноземних фізичних осіб в Україні. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків : Юрайт, 2020. С. 379-383.

M. Shulga, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Land and Agrarian Law of National University of Law named after Yaroslav the Wise
ORCID: 0000-0001-6449-284X

Natural persons as participants in the agricultural land market

The article carried out a systematic analysis of legislative amendments in the field of market circulation of agricultural land, identified legal problems of acquiring ownership of agricultural land plots by natural persons (citizens of Ukraine, foreigners, stateless persons) and substantiated ways of solving them. The law desig-

nates citizens of Ukraine as potential participants in the land market for commercial agricultural production, since in accordance with Art. 13 of the Constitution of Ukraine, land is the object of ownership of the Ukrainian people, and the rights of the owner are exercised on its behalf by state authorities and local self-government bodies within the limits of the Constitution of Ukraine. Foreigners and stateless persons, i.e. foreign natural persons, may act as subjects of land rights, however, the peculiarities and limitations established by the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine should be taken into account.

According to the provisions of the current legislation, agricultural lands inherited by foreigners and stateless persons are subject to alienation within a year. Thus, foreign natural persons can act as subjects of land rights. At the same time, it is necessary to take into account the peculiarities that characterize the legal status of foreigners and stateless persons, as well as the restrictions established by law regarding these persons in the field of land relations.

The author proposes to legislate the obligation of a person who owns a plot of land for agricultural purposes to alienate this plot within a year, if the Ukrainian citizenship of such a person has ceased (except in cases of forced acquisition of citizenship of the Russian Federation by citizens of Ukraine). In addition, a provision should be added to the land legislation that would prohibit the purchase of a plot of land by any citizen of Ukraine on the basis of the principle of "as-is" or for the purpose of further resale.

The author comes to the conclusion that the legislator should ensure the functioning of the agricultural land market with transparent and fair competition of natural persons - subjects of domestic agribusiness, creating conditions to prevent violations of the legislation on the circulation of agricultural land.

Keywords: *acquisition of land plots by natural persons, agricultural land market, guarantees of ownership of land plots, foreign natural persons, natural persons, land ownership rights, preferential right to purchase a land plot, stateless persons.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.1.07

УДК 349.41

Павлюк О. В.,
аспірантка кафедри земельного та
аграрного права Навчально-наукового
інституту права Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0009-0008-1950-7094

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДОСТУПУ ДО РИНКУ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, СТВОРЕНИХ ТА ЗАРЕЄСТРОВАНИХ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВСТВА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню конституційних засад доступу до ринку земель в Україні іноземців та юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства іноземної держави. Зроблено висновок про особливий конституційно-правовий режим землі, яка має ключове значення для вітчизняної економіки, національної безпеки та захисту її територіальної цілісності. Проаналізовано зарубіжний досвід конституційно-правового регулювання земельних відносин за участю іноземних суб'єктів. Визначено, що запровадження обмежень щодо доступу до землі іноземців є поширеною практикою. Встановлено, що земельна правосуб'єктність іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, прирівняна до земельної правосуб'єктності громадян України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Земельний кодекс України встановлює ряд винятків, щодо прав на землю іноземців та юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства іноземної держави.

Ключові слова: іноземці, юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства іноземної держави, права на землю, ринок земель, доступ до землі, суб'єкти земельних правовідносин, землі сільськогосподарського призначення.

Постановка проблеми. Конституційні норми про землю як основне національне багатство та об'єкт права власності Українського народу в умовах воєнного стану та мирної розбудови набувають нового значення та змісту. Адже, як зазначає В. В. Носік [1, с. 12], доля Українського народу, утвердження чи втрата

його суверенітету і державності завжди перебували у прямій залежності від того, як вирішувались питання власності і права власності на землю в той чи інший період суспільного розвитку. Саме тому зі здобуттям Україною незалежності одним із основних здобутків земельної реформи слушно вважають формування сис-

теми прав на землю, в якій основне місце належить праву власності. Від того, наскільки ефективно буде використовуватись земля як об'єкт права власності і основне національне багатство Українського народу, повною мірою залежить питання успішності відбудови України та залучення інвестицій в її економіку. З огляду на зазначене, актуальним є дослідження конституційних засад доступу до земель іноземців та юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства іноземної держави, як потенційних інвесторів, що сприятиме не лише зміцненню економіки та поліпшенню добробуту громадян України, але й адаптації земельного законодавства до законодавства ЄС, що є свідченням «незворотності європейського та євроатлантичного курсу України» (Преамбула Конституції України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з 90-х років минулого століття система прав на землю динамічно розвивається, поряд із трансформацією форм права власності на землю запроваджуються нові види земельних прав (емфітевзис, суперфіцій, право довірчої власності на землю, право володіння та ін.) тощо, які активно досліджуються в земельно-правовій науці. Окремі проблеми конституційного та законодавчого регулювання прав на землю в Україні та гарантування доступу до земель в Україні досліджуються в роботах В. І. Андрейцева, М. І. Балаценка, Д. В. Бусуйок, В. К. Гуревського, І. І. Каракаша, І. О. Костяшкіна, П. Ф. Кулинич, В. В. Носіка, Д. В. Федчишина, Т. Є. Харитонової, М. В. Шульги та інших вчених. Водночас конститу-

ційні засади прав на землю іноземних фізичних та юридичних осіб в Україні не стали предметом окремого наукового дослідження.

Варто зазначити, що починаючи з 2017 року на розгляді Конституційного Суду України перебувало щонайменше чотири подання, які стосуються в тому числі іноземців та юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства іноземної держави, як суб'єктів прав на землю. В них порушувались питання стосовно набуття прав на землю [2], тлумачення поняття «земля» як об'єкта права власності Українського народу та перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року [3; 4; 5]. Зазначене вище лише актуалізує необхідність подальших досліджень у сфері доступу іноземців до прав на землю в Україні, адже як зазначає О. М. Костенко, не можна обійтися без правової доктрини, зокрема, при здійсненні правосуддя Конституційним Судом, тому що для тлумачення Конституції, що має найвищу юридичну силу, не існує ще вищого законодавства, на яке можна було б опертися суддям. Їм нічого не залишається для опертя, як правова доктрина, завдяки якій судді Конституційного Суду можуть отримати критерії для тлумачення Конституції [6, с. 105].

Постановка завдання. Завданням даної статті є аналіз конституційних засад прав на землю в Україні іноземців та юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства іноземної

держави, вивчення зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання земельних відносин за участю іноземних суб'єктів, а також формулювання на цій основі висновків щодо оптимальних шляхів вдосконалення чинного законодавства щодо доступу іноземних суб'єктів до земельних ресурсів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початку земельної реформи і до сьогодні одним із найбільш дискусійних залишається питання доступу до ринку землі в Україні іноземних суб'єктів. Це зумовлено особливостями землі як об'єкта правовідносин, яка виконує не лише соціальну, економічну, політичну та інші функції, а виступає також матеріальною та просторовою основою суверенітету України.

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3), до невід'ємних природних прав якої належить право на життя, свободу пересування, безпечне для життя і здоров'я довкілля тощо, які «органічно поєднуються з природним правом на використання землі для виробництва капіталу, його розподілу і споживання через приватну і суспільну форму власності» [7, с. 79]. В доктрині земельного права України [8, с. 117-126] право на землю віднесено до природних прав людини, які є непорушними та невідчужуваними. Як зазначає Т. М. Слінько, термін «природні» по відношенню до прав і свобод не застосовується в Конституції України, проте порядок їх розміщення є підтвердженням визнання ідеї природних (невідчужуваних) прав і свобод людини і громадянина в Україні

також. Особливість цих прав полягає в тому, що вони: надані людині від природи; носять природній і невідчужуваний характер; виступають у якості найвищої соціальної цінності; є безпосередньо діючим правом; знаходяться під захистом держави; відповідають міжнародним стандартам [9, с. 93]. Право на землю закріплено в Розділі 1 «Загальні засади» Конституції України як один з елементів конституційного ладу в Україні.

Конституція України закріплює подвійну конституційно-правову природу землі: 1) як об'єкта права власності Українського народу та 2) як об'єкта цивільних прав конкретного громадянина, юридичної особи, територіальної громади чи держави. Визнаючи при цьому землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, унікальним природним ресурсом, об'єктом права власності та інших речових прав, матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування та територіальним базисом держави як основи її суверенітету [3].

В юридичній літературі звертається увага на те, що таке детальне конституційне закріплення окремих форм власності на землю, правових засад реалізації права власності, захисту та гарантій права власності на землю, суб'єктного складу права власності на землю, а також обов'язку не використовувати власність на шкоду людині і суспільству (ст.ст. 13, 14, 41, 92, 116, 142 та інші) свідчить про ключове значення землі для вітчизняної економіки та національної безпеки [10, с. 132].

Варто зазначити, що іноземці та юридичні особи, створені та заре-

естровані відповідно до законодавства іноземної держави, не згадуються в Конституції України як суб'єкти земельних правовідносин, водночас відповідно до ст. 26 Основного закону іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. При цьому право власності на землю відповідно до ст. 14 Конституції України набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Основним законодавчим актом, який регламентує особливості набуття та реалізації прав на землю, є Земельний кодекс України, відповідно до якого іноземці та юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства іноземної держави, можуть виступати суб'єктами всіх прав на землю з урахуванням особливостей та обмежень, які встановлені Конституцією України та Земельним кодексом України.

В юридичній літературі [11, с. 3] запропоновано в Конституції України закріпити заборону набуття іноземцями права власності на землю та обов'язкового відчуження такого права в разі набуття його у спадок. Вважаємо такий підхід доволі дискусійним, адже досвід країн, в яких існує ліберальний ринок земель (Аргентина, Болгарія, Канада, Естонія), підтверджує, що за умови належного правового регулювання відсутня монополізація ринку землі іноземцями, а залучення іноземних інвестицій сприяє розвитку сільського

господарства та сільських територій [12].

Якщо звернутись до досвіду інших держав, то слід відмітити, що єдиний підхід до конституційно-правового регулювання земельних відносин відсутній. Зокрема, на підставі аналізу конституцій більше як шестидесяти країн світу, І. В. Озімок [11, с. 54] зазначає, що в окремих із них прямо закріплено право власності на землю (конституції Кіпру, Португалії, Хорватії, Литви, Сербії, Туреччини, Казахстану, Ірану, Китаю, В'єтнаму, Бразилії, Мексики та ін.), в інших - закріплені основні положення права власності, а право на землю регламентоване галузевим законодавством (конституції Бельгії, ФРН, Іспанії, Молдови, Албанії, Ісландії, Норвегії, Швейцарії, ОАЕ, Японії та ін.), а в низці взагалі відсутнє правове регулювання права власності, а також права власності на землю (конституційні акти Великої Британії, конституції Австрії, Нідерландів, Єгипту, Анголи, Замбії, Сенегалу та ін.). Стосовно конституційного закріплення суб'єктів права власності на землю, наприклад, конституції Ірландії та Литви визначають суб'єктів права власності на землю, натомість конституція Мексики містить положення про заборону придбання права власності на землю іноземних громадян, їх об'єднань і осіб без громадянства, а в конституціях Португалії, Словенії, Греції, Хорватії відсутні будь-які обмеження за суб'єктним складом.

Водночас, якщо мова йде про іноземних суб'єктів як учасників земельних правовідносин, об'єктом яких є землі сільськогосподарського призначення, як правило, порядок з визначенням на конституційному

рівні загальних правових засад земельних відносин, галузевим законодавством зарубіжних країн встановлено різного роду обмеження доступу іноземних суб'єктів до ринку земель сільськогосподарського призначення як економічного, так і адміністративного характеру. Зокрема, О. В. Зубрицький [13, с. 10-13], акцентуючи увагу на унікальності європейського досвіду правового регулювання земельних відносин за участю іноземних суб'єктів, з огляду на рівень їх правової культури та національні особливості розвитку сільськогосподарства та земельних відносин, виділяє наступні правові моделі ринкового обігу сільськогосподарських земель (в залежності від ступеня втручання держави у зазначені відносини): а) модель відкритого ринку сільськогосподарських земель (Нідерланди, Велика Британія), б) модель помірно обмеженого ринку сільськогосподарських земель (Німеччина) та в) модель сильно обмеженого ринку сільськогосподарських земель (Франція).

Більш як 30-річний досвід реформування земельних відносин в Україні свідчить про те, що права на землю іноземних суб'єктів є обмеженими. Тобто, за ступенем втручання держави ринок земель України є більш наближеним до правової моделі помірно обмеженого ринку земель, при цьому такі обмеження стосуються не лише земель сільськогосподарського призначення. Більш детальні обмеження та такі, що стосуються іноземних суб'єктів як учасників земельних відносин, були запроваджені Законом України від 31 березня 2020 року № 552-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу

земель сільськогосподарського призначення». Зазначеним Законом внесено зміни до ст. 130 Земельного кодексу України та встановлено, що іноземні суб'єкти можуть набувати у власність землі сільськогосподарського призначення лише за умови схвалення цього питання на референдумі. Водночас, за будь-яких умов, у тому числі у разі схвалення на референдумі рішення про доступ іноземців до земель сільськогосподарського призначення, Закон містить ряд заборон щодо набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, зумовлених необхідністю гарантування національної безпеки.

Як зазначалось вище, доступ до земельних ресурсів іноземних суб'єктів є одним із способів залучення іноземних інвестицій в економіку країни. Водночас, хоча законодавство України і декларує відкритість національної економіки для припливу іноземного капіталу, але ще в Законі України від 13.03.1992 р. № 2198-XII «Про іноземні інвестиції» (ст. 8), а з 1996 року в Законі України від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР «Про режим іноземного інвестування» (ст. 7) запроваджено елементи захисту публічних національних інтересів. Відповідно до ст. 7 зазначеного Закону передбачено, що законами України можуть визначатись території, на яких діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, відповідно до вимог забезпечення національної безпеки. Так, відповідно до ст. 130 Земельного кодексу України забороняється набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, які розташовані

ближче 50 кілометрів від державного кордону України (крім державного кордону України, який проходить по морю).

Земельне законодавство України обмежує можливість доступу до земельних ресурсів іноземних суб'єктів не лише за територіальною ознакою. Набуття та обсяг реалізації прав на землю залежить від низки факторів: а) виду прав на земельну ділянку, які набуваються, б) іноземної держави, резидентом якої є фізична чи юридична особа, в) категорії земель, до якої належить конкретна земельна ділянка чи який правовий режим має земельна ділянка, права на яку набуваються, тощо. Зазначені обмеження зазнають постійних трансформацій, адже, як зазначає Д. В. Федчишин, реалізація та захист земельних прав у різні періоди розвитку держави мають різну динаміку й залежать від рівнів правової й політичної свідомості соціуму і ступеня усвідомленості ним соціально-економічної дійсності [14, с. 15-16.].

З початком повномасштабної воєнної агресії росії проти України на захист суверенітету і територіальної цілісності України, її національних інтересів та безпеки, забезпечення її економічної самостійності, гарантування прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави стали не лише громадяни України. до створеного Інтернаціонального легіону приєдналися добровольці з 55 країн світу, які ризикують своїм життям та боронять нашу землю. З огляду на це можливість набуття права власності на землі сільськогосподарського призначення іноземцями набуває іншого змісту та потребує додатко-

вих досліджень. Враховуючи те, що законодавство України про громадянство передбачає процедуру спрощеного набуття громадянства України особами, які брали участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України, доцільним є у післявоєнний час поширення такої практики і на земельні відносини.

Висновки. Конституція України закріплює особливий конституційно-правовий режим землі з огляду на її ключове значення для вітчизняної економіки, національної безпеки, захисту її територіальної цілісності та досить змістовно і детально регламентує земельні відносини. За змістом таке правове регулювання частково спостерігається в конституціях деяких інших країн, для яких характерною є помірно обмежена модель регулювання ринку земель. Земельна правосуб'єктність іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, прирівняна до земельної правосуб'єктності громадян України, адже відповідно до ст. 26 Конституції України вони користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Земельний кодекс України встановлює ряд винятків, щодо прав на землю іноземців та юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства іноземної держави. Найбільш дискусійним в цій частині є питання допуску іноземців до прав на сільськогосподарські землі.

Зарубіжний досвід конституційно-правового регулювання земельних відносин свідчить про поши-

рену практику запровадження різного роду обмежень земельних прав іноземних суб'єктів в інтересах забезпечення національної безпеки. Проте їх характер та обсяг залежать від економічного розвитку країни, рівня правової свідомості, особливостей розвитку сільського господарс-

тва та земельних відносин. Враховуючи сучасний стан розвитку земельних відносин в Україні, наближення завершального етапу земельної реформи та необхідність оновлення земельного законодавства подальші наукові дослідження в розглянутій сфері є перспективними.

Список використаних джерел

1. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу. Юрінком Інтер. 2006. 544 с.
2. Рішення Конституційного Суду України від 25 червня 2019 року № 8-р/2019 у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними» від 7 червня 2017 року № 413. Справа № 1-76/2018(4090/17) / офіц. веб сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/8-r2019>
3. Конституційне подання 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень першого речення частини першої статті 13, частини першої статті 14 Конституції України у системному зв'язку із положеннями речення першого Преамбули, положень статті 1, частини другої статті 3, частини другої статті 5, частини четвертої статті 13 Конституції України / офіц. веб сайт Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_6992.pdf
4. Конституційне подання 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року / офіц. веб сайт Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_186_2020_0.pdf
5. Конституційне подання 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» та окремих положень Земельного кодексу України. / офіц. веб сайт Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_169.pdf
6. Костенко О. М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип філософії права. *Проблеми філософії права*. 2006-2007. Том IV-V. С. 98-106.
7. Носік В.В. Права на землю в Україні. *Земельне право України*: підруч.; за ред. В.В. Носіка. К.: ВПЦ «Київський університет». 2008. 511 с.
8. Шульга М. В. Естественное земельное право в системе прав человека. *Проблеми законності*. 1998. № 36. С. 117-126.
9. Слінько Т. М. Природні права людини та їх закріплення в конституційному законодавстві. *Pravna veda a prax: vyzvy modernych europskych integracnych procesov : zb. prispevkov z medzinar. vedeckej konf.* (27-28 novembra 2015). Bratislava, 2015. Р. 91-94.
10. Озімок І. В. Конституційно-правове регулювання права власності на землю в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2. С. 129-133.
11. Озімок І. В. Конституційне право власності на землю в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 293 с.

12. Юрченко Е. Ринок землі: як це працює в світі. AgroPortal. 2019. URL: <https://agroportal.ua/ua/views/blogs/rynok-zemli-kak-eto-rabotaet-v-mire/>

13. Зубрицький О. В. Правове регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; 12.00.06. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2019. 18 с.

14. Федчишин Д. В. Теоретичні засади реалізації та захисту земельних прав в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06. М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 44 с.

O. Pavliuk, *Postgraduate of Department of Land and Agrarian Law, Educational and Scientific Law School, Taras Shevchenko National University of Kyiv*
ORCID: 0009-0008-1950-7094

Constitutional principles of access to the land market in Ukraine for foreigners and legal entities, created and registered in accordance with the legislation of a foreign state

The article is devoted to the study of the constitutional principles of access to the land market in Ukraine by foreigners and legal entities, created and registered in accordance with the legislation of a foreign state. A conclusion was made about the special constitutional regime of land, which is of key importance for the domestic economy, national security and protection of its territorial integrity. The foreign experience of constitutional and legal regulation of land relations with the participation of foreign subjects is analyzed. The foreign experience of the constitutional and legal regulation of land relations shows the widespread practice of introducing various types of restrictions on the land rights of foreign subjects in the interests of ensuring national security. The nature and extent of restrictions on access to land resources of foreign entities depends on the economic development of the country, the level of legal awareness, the specifics of the development of agriculture and land relations. It has been established that the land legal personality of foreigners and stateless persons residing in Ukraine on legal grounds is equal to the land legal personality of citizens of Ukraine, with exceptions established by the Constitution, laws or international treaties of Ukraine. The Land Code of Ukraine establishes a number of exceptions regarding land rights of foreigners and legal entities created and registered in accordance with the legislation of a foreign state. The analysis of land legislation shows that the land rights of foreign subjects are limited, which in terms of the degree of state intervention is closer to the legal model of a moderately limited land market.

Keywords: *foreigners, legal entities created and registered in accordance with the legislation of a foreign state, rights to land, land market, access to land, subjects of land legal relations, agricultural land.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.1.08

УДК 349.42

Лучко І. В.,

*асистент кафедри аграрного,
земельного та екологічного права*

ім. академіка В. З. Янчука

Національного університету

Біоресурсів і природокористування

України

ORCID: 0009-0005-1733-6234

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО ВЕТЕРИНАРНО-САНІТАРНОГО НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ

У статті розглядаються питання порівняльно-правового аналізу особливостей формування державного ветеринарно-санітарного нагляду і контролю. Об'єктом дослідження є ветеринарне законодавство пострадянських країн, що тривалий час перебували у правовій сім'ї радянського соціалістичного права, адже саме такий напрям порівняння законодавства є найефективнішим. Проведене дослідження дало змогу диференціювати закладені у ветеринарному законодавстві пострадянських країн підходи до визначення державного ветеринарно-санітарного контролю і нагляду на три групи. Першу групу становлять норми законодавства країн, у яких поняття ветеринарно-санітарного контролю і нагляду ототожнюються або вживаються паралельно. Наступну групу формують пострадянські країни, законодавство яких надає пріоритету поняттю ветеринарного нагляду. До останньої групи належать пострадянські країни, у основу ветеринарного законодавства яких закладено пріоритет поняття державного ветеринарно-санітарного контролю. Зроблено методологічний висновок про географічний критерій групової диференціації аналізованого законодавства, що зумовлюється спільними особливостями ветеринарних відносин цих країн.

Ключові слова: *порівняльно-правовий аналіз; нагляд; контроль; державний нагляд; державний контроль; державний ветеринарно-санітарний нагляд і контроль.*

Постановка проблеми. Порівняльно-правовий аналіз є важливим чинником удосконалення національного законодавства. Не є винятком і ветеринарне законодавство, зокрема у частині одного з його опорних інституційно-структурних утворень, яким є державний ветеринарно-

санітарний нагляд і контроль. При цьому найефективнішим вбачається порівняння законодавства країн однієї правової сім'ї. З цього боку цілком пояснюваний інтерес становить порівняльний аспект відповідного законодавства пострадянських країн, які тривалий час перебували у лоні

єдиної правової сім'ї радянського соціалістичного права, що так або інакше споріднює їх сучасне законодавство. Зі зрозумілих причин з цього переліку випадають країни агресора та його найближчого сателіта, хоча справедливості заради слід вказати на найближчу спорідненість їх законодавства з українським.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, у порівняльно-правовому аспекті таке дослідження не проводилось, хоча не здійснювалося й загального комплексного дослідження проблем правового забезпечення державного ветеринарно-санітарного нагляду і контролю, окремі питання якого розглядали сучасні вчені аграрно-правового профілю, серед яких слід назвати О. Г. Бондаря, О. В. Гафурову, В. М. Єрмоленка, Н. В. Карпінську, І. С. Сюйву.

Постановка завдання. Зазначене становище зумовлює мету цієї статті, яка полягає у розкритті порівняльно-правових особливостей формування державного ветеринарно-санітарного нагляду і контролю.

Виклад основного матеріалу. Аналіз ветеринарного законодавства пострадянських країн дав змогу диференціювати закладені в ньому підходи до визначення державного ветеринарно-санітарного контролю і нагляду на три групи.

Першу групу становлять норми законодавства країн, у яких поняття ветеринарно-санітарного контролю і нагляду ототожнюються або вживаються паралельно. Це республіки Казахстан, Молдова, Латвія і Литва. Так, Закон Республіки Казахстан «Про ветеринарію» від 10 липня 2002 року [1] у ст. 14 державний ветеринарно-санітарний контроль не

розмежовуються, а вживаються одночасно як парні поняття з єдиним змістом, який розкривається як сукупність дій посадових осіб уповноваженого органу, спрямованих на забезпечення дотримання фізичними та юридичними особами вимог законодавства Республіки Казахстан у галузі ветеринарії (ч. 1 ст. 14). При цьому їх формами визначено перевірку і профілактичний контроль і нагляд. Однак парне застосування двох різних понять у єдиному змістовному контексті для позначення одного явища щонайменше ставить питання про доцільність такого кроку, адже достатнім є використання лише одного поняття, тобто або контролю, або нагляду, з огляду на надлишкове інформаційне перевантаження тексту закону.

У свою чергу, ветеринарне законодавство Молдови, використовуючи обидва зазначені поняття, розмежовує їх. Згідно ст. 2 Закону Республіки Молдова «Про ветеринарно-санітарну діяльність» [2] ветеринарно-санітарний контроль розглядається як діяльність із запобігання, виявлення та усунення порушень ветеринарно-санітарних правил фізичними та юридичними особами. Там же визначається і ветеринарно-санітарний нагляд як сукупність дій, що виконуються офіційними та уповноваженими вільно практикуючими ветеринарними лікарями, за допомогою яких здійснюється контроль ветеринарно-санітарної діяльності. Співставлення наведених визначень дає змогу дійти щонайменше таких узагальнень. По-перше, категорія ветеринарно-санітарного контролю змістовно не виходить за загальноприйняті межі його розгляду як засобу уникнення порушень

ветеринарно-санітарних правил, тобто норм ветеринарного законодавства. По-друге, ветеринарно-санітарний нагляд позиціонується як форма контролю. По-третє, ветеринарне законодавство Молдови відійшло від визначення безпосередньо державного контролю і нагляду, поширивши його крім офіційних і на приватних ветеринарів, що однак не виключає останнього. Так, розділ VIII «Імпорт, транзит та експорт товарів, що підлягають державному ветеринарно-санітарному контролю» розглядуваного Закону присвячено саме державному контролю, не зважаючи на відсутність прямого розкриття його змісту.

Переходячи до аналізу ветеринарного законодавства прибалтійських країн, слід зазначити, що статті 2¹, 4, 4¹ «Закону про ветеринарію» Латвійської Республіки від 26 квітня 2001 року [3] присвячені визначенню об'єктів і суб'єктів державного ветеринарного нагляду і контролю, тоді як ст. 21³ – самоврядному ветеринарному нагляду і контролю. При цьому не розкривається зміст цих категорій і не робиться жодна прив'язка до санітарної складової. Для порівняння, ветеринарне законодавство Литви також оперує поняттям державного ветеринарного контролю і нагляду, причому на фоні відсутності їх дефініцій. Ветеринарний закон Литовської Республіки від 19 грудня 1991 року [4] серед основних понять зупиняється лише на суб'єкті державного ветеринарного контролю, безпосередньо контролюючим органом якого є державна продовольчо-ветеринарна служба (ч. 11 ст. 2). Водночас ст. 6, присвячена компетенції зазначеної служби, серед окремих повноважень виокре-

млює: затвердження програм державного ветеринарного контролю (п. 1 ч. 1); здійснення державного ветеринарного нагляду (п. 2 ч. 1); здійснення державного ветеринарного контролю (п. 5 ч. 1); контроль за дотриманням ветеринарно-санітарних вимог (п. 5 ч. 1). Складається схожа до попередньої ситуація за винятком часткової апеляції до категорії ветеринарно-санітарних вимог. Так само розд. IV «Профілактика інфекційних хвороб тварин, державний ветеринарний контроль», попри зосередження в його назві уваги на контролі, поряд зі ст. 14 «Обов'язки та права суб'єктів ветеринарного контролю» містить ст. 19 «Правові основи державного ветеринарного нагляду». Наведене, за відсутності дефінування парних категорій державного ветеринарного контролю і нагляду, призводить до їх фактичного ототожнення, що знов таки тягне питання щодо доцільності застосування двох понять з однаковим змістом, а тому жодним чином не сприяє ефективності правозастосування.

Наступну групу формують пострадянські країни, законодавство яких надає пріоритету поняттю ветеринарного нагляду. Зокрема, це законодавство країн Центральної Азії (Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану). Найпоширенішим у цьому аспекті є ветеринарне законодавство Туркменістану. Так, Закон Туркменістану «Про ветеринарну справу» від 8 листопада 2014 року [5] оперує виключно поняттям ветеринарно-санітарного нагляду лише з одним єдиним посиленням на контроль при наданні визначення ветеринарно-санітарного нагляду як контролю, спрямованого на запобігання пору-

шенням законодавства про ветеринарну справу з метою охорони здоров'я населення, життя людини (ч. 7 ст. 1). Натомість вже державний ветеринарний нагляд позиціонується як діяльність органів Ветеринарної Служби та її місцевих органів, спрямована на профілактику, запобігання поширенню заразних хвороб тварин та на забезпечення безпеки у ветеринарному відношенні продуктів, що підлягають ветеринарному нагляду, шляхом попередження, виявлення та припинення порушень законодавства (ч. 1 ст. 12). Так само єдиною категорією, застосовуваною для виокремлення повноважень Державної ветеринарної служби, є категорія нагляду (ст. 7).

У законодавстві решти пострадянських країн Центральної Азії також спостерігається тенденція до застосування як опорної конструкції ветеринарного нагляду, щоправда законодавці так і не змогли відійти від використання категорії контролю. Так, ст. 1 Закону Киргизької Республіки «Про ветеринарію» від 30 грудня 2014 року [8] при визначенні основних понять спирається лише на категорію ветеринарного нагляду, під яким розуміється процедура по забезпеченню виконання ветеринарно-санітарних вимог. Разом з тим, це загальне поняття, основу якого становить саме державний ветеринарний нагляд як діяльність уповноваженого державного органу з ветеринарії, його підвідомчих та територіальних підрозділів, спрямована на забезпечення ветеринарно-санітарної безпеки шляхом попередження, виявлення та припинення порушень законодавства у сфері ветеринарії (ст. 17). Однак з шести завдань державного ветеринарного

нагляду, поставлених у ч. 3 ст. 17 цього Закону, половина розкривається через здійснення контролю, що дає змогу розглядати останній як форму ветеринарного нагляду. Інша форма впливає із завдання державного ветеринарного нагляду щодо вивчення та оцінки ветеринарно-санітарної обстановки, виявлення причин і умов виникнення та поширення заразних і незаразних хвороб, у тому числі загальних для людини та тварин, а також харчових отруєнь. Змістовно це ніщо інше, як ветеринарний моніторинг. Подібна конструкція безумовно заслуговує на увагу.

Для порівняння у ст. 2 Закону Республіки Таджикистан «Про ветеринарію» від 29 грудня 2010 року [9] закріплюється поняття епізоотологічного моніторингу як системи збору кількісних даних про наявність хвороб тварин, якості протиепізоотичних, ветеринарно-санітарних, зоогігієнічних заходів, а також про якість та безпеку харчових продуктів, кормів та кормових добавок з метою своєчасного виявлення їх відповідності встановленим вимогам та стандартам. Але у зазначеній статті, серед основних понять Закону не міститься визначень ні ветеринарного нагляду, ні ветеринарного контролю, а лише розкривається зміст підконтрольних органам державного ветеринарного нагляду вантажів, що висуває на передній план саме поняття нагляду, яке однак існує у взаємозв'язку з контролем. Підтвердженням цьому є гл. 3 «Державний ветеринарний нагляд» (статті 13–21), куди включено однойменну ст. 13 «Державний ветеринарний нагляд», ч. 2 якої з 12 виокремлених завдань державного ветеринарного

нагляду, лише одне присвячене безпосередньо здійсненню нагляду, тоді як решта – ветеринарному контролю. Крім того, наступна ст. 14 має консолідуючу назву «Принципи державного ветеринарного нагляду і контролю», яка застосовує парну наглядово-контрольну конструкцію і наводить єдині принципи її забезпечення. Далі відбувається реалізація наглядової функції через диференційоване забезпечення державного ветеринарного контролю на державному кордоні та транспорті (ст. 15), під час транспортування (переміщення) підконтрольних органу державного ветеринарного нагляду вантажів на території країни (ст. 16), на торгових точках (ст. 17), при полюванні на дичину (ст. 18). Цим аналізований Закон схожий з українським аналогом, а також дає підстави вважати державний ветеринарний контроль формою державного ветеринарного нагляду, чим він набуває схожості з відповідним Законом Киргизької Республіки.

У свою чергу, відповідно до ст. 2 Закону Республіки Узбекистан «Про ветеринарію» [10] однією з основних задач ветеринарії є здійснення єдиного державного ветеринарного нагляду, який покладається на Державну ветеринарну службу. Водночас серед завдань цієї служби, встановлених у ст. 6 цього Закону, йдеться виключно про проведення контролю, зокрема за охороною території Республіки від занесення заразних хвороб тварин з-за кордону, за виробництвом доброякісних у ветеринарно-санітарному відношенні продуктів та сировини тваринного походження, а також за ветеринарно-санітарним станом усіх об'єктів тваринництва. Крім того, існує відомий

ветеринарний нагляд, який здійснюється під методичним керівництвом та контролем державних ветеринарних органів (ст. 19).

Усе це свідчить про превалювання у законодавстві пострадянських країн Центральної Азії поняття державного ветеринарного нагляду з різним ступенем незначної кореляції з державним ветеринарним контролем.

Прямо протилежна картина вимальовується щодо ветеринарного законодавства останньої групи пострадянських країн, яку утворюють країни Закавказзя (Вірменія, Грузія, Азербайджан).

Наприклад, Закон Республіки Вірменія «Про ветеринарію» від 22 липня 2014 року [11] як опірне використовує поняття державного ветеринарного контролю, яке є складовою ветеринарії (ч. 2 ст. 3) і належить до повноважень уповноваженого органу, який затверджує форми такого контролю (п. 1 ч. 1 ст. 7). При цьому, у тексті зазначеного закону побічно застосовується лексична конструкція ветеринарного нагляду, зокрема при визначенні загального поняття переліку товарів, що підлягають ветеринарному нагляду (п. 6 ч. 1 ст. 3), та виключно урядового повноваження встановлення переліку товарів, що підлягають ветеринарному нагляду (п. 1 ч. 1 ст. 6). Тобто на фоні відсутності визначення поняття ветеринарного контролю і нагляду базовим все ж є контроль, а факультативним, допоміжним – нагляд.

У свою чергу, Закон Азербайджанської Республіки «Про ветеринарію» від 17 червня 1994 року [12] серед основних завдань ветеринарної медицини виокремлює контроль

за забезпеченням необхідної у ветеринарно-санітарному відношенні якості продуктів та сировини тваринного походження (п. 4 ст. 3) та нагляд за дотриманням законодавства про ветеринарну медицину (п. 5 ст. 3), розмежовуючи таким чином їх предметну сферу. Разом з тим, серед дванадцяти завдань органів служби державної ветеринарної медицини, встановлених ст. 7 цього Закону, п'ять уособлюють завдання саме контролю за різними напрямками ветеринарії, тоді як нагляду не стосується жодне завдання, що по суті позбавляє останній будь-якої практичної потреби через відсутність у тексті Закону жодного державного органу з наглядовими повноваженнями.

Найпоследовніше у цьому аспекті ветеринарне законодавство Грузії, основою якого є Кодекс про безпечність продовольства/кормів для тварин, ветеринарії та захист рослин [13] і який застосовує як базове виключно поняття державного ветеринарного контролю, а нагляд розглядає лише як один з механізмів здійснення державного ветеринарного контролю (ст. 26²), причому виокремлюється ціла системна низка таких механізмів (інспектування, моніторинг, нагляд, документальна перевірка, взяття зразків). Такий підхід є досить цікавим з пізнавально-методологічного боку застосування для характеристики державного ветеринарного контролю категорії механізму як у цілому, так і у розрізі наведених механізмів. Для порівняння в українській юридичній доктрині, втім як частково і у законодавстві, інспектування, моніторинг; нагляд і документальна перевірка розглядаються як форми державного контро-

лю, що зумовлює необхідність з'ясування доцільності корелювання контролю з механізмами.

Насамперед, слід зазначити, що механізмом у переносному розумінні є спосіб здійснення, шлях розвитку чого-небудь [14, с. 637]. Звідси впливає висновок, що у ветеринарному законодавстві Грузії поняття механізму застосовано саме у вигляді способу здійснення державного ветеринарного контролю, що ставить питання доцільності та толерантності такого законодавчого дефінування. Адже у загальній теорії права дефініція «механізм» застосовується досить обмежено лише на рівні механізмів держави і правового регулювання, які мають інше семантичне значення механізму, ніж застосоване в законодавстві Грузії.

Щодо самої «механістичної» моделі здійснення державного ветеринарного контролю, закріпленої у ст. 26² Кодексу про безпечність продовольства/кормів для тварин, ветеринарії та захисту тварин, то її дискусійність проявляється передусім у тому, що не зважаючи на зовнішнє декларування самостійності наведених механізмів, здійснення більшості з них потребує застосування решти механізмів, що суперечить принципу їх рівності та самостійності. Наприклад, інспектування включає в себе здійснення документальної перевірки, а також взяття проб, зразків і патологічного матеріалу (ч. 1 ст. 26²). Так само моніторинг реалізується через здійснення перевірки та взяття зразків (ч. 2 ст. 26²). Аналогічно взяття зразків може здійснюватися під час нагляду (ч. 7 ст. 26²). У наявності чітке порушення методологічного принципу рівності, коли один з самостійних механізмів не

може розглядатися як спосіб для здійснення решти однорівневих механізмів.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу диференціювати закладені у ветеринарному законодавстві пострадянських країн підходи до визначення державного ветеринарно-санітарного контролю і нагляду на три групи. Першу групу становлять норми законодавства країн, у яких поняття ветеринарно-санітарного контролю і нагляду ототожнюються або вживаються паралельно. Наступну групу формують

пострадянські країни, законодавство яких надає пріоритету поняттю ветеринарного нагляду. До останньої групи належать пострадянські країни, у основу ветеринарного законодавства яких закладено пріоритет поняття державного ветеринарно-санітарного контролю. Методологічною основою групової диференціації аналізованого законодавства є переважно географічний критерій, що зумовлюється спільними особливостями ветеринарних відносин цих країн.

Список використаних джерел

1. О ветеринарии: Закон Республики Казахстан от 10.07.2002 года № 339-ІІ. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1032052 (дата звернення: 15.02.2023).
2. О ветеринарно-санитарной деятельности: Закон Республики Молдова от 19.10.2007 г. № 221. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/mol82167RU.pdf> (дата звернення: 15.02.2023).
3. Закон о ветеринарии: Закон Латвийской Республики от 26.04.2001 г. URL: <https://likumi.lv/ta/id/20436> (дата звернення: 15.02.2023).
4. Ветеринарный закон Литовской Республики от 19.12.1991 г. № I-2110. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.97BDCD719E57/asr> (дата звернення: 15.02.2023).
5. О ветеринарном деле: Закон Туркменистана от 08.11.2014 г. № 143-V. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/tuk145337.pdf> (дата звернення: 15.02.2023).
6. О ветеринарии: Закон Кыргызской Республики от 30.12.2014 г. № 175. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205396?cl=ru-ru> (дата звернення: 15.02.2023).
7. О ветеринарии: Закон Республики Таджикистан от 29.12.2010 г. № 674. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/taj181163.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).
8. О ветеринарии: Закон Республики Узбекистан от 29.12.2015 г. № ЗРУ-397. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/uzb174533.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).
9. О ветеринарии: Закон Республики Армения от 22.07.2014 г. № НО-137-N. URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=173421> (дата звернення: 17.02.2023).
10. О ветеринарной медицине: Закон Азербайджанской Республики от 17.06.1994 г. № 826. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/aze47725.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).
11. Кодекс о безвредности продовольствия/кормов для животных, ветеринарии и защите растений: Закон Грузии от 08.05.2012 г. № 6155-Іс. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/1659434/5/ru/pdf> (дата звернення: 17.02.2023).
12. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень. Уклад. Л.О. Пустановіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.

I. Luchko, assistant of the Department of Agricultural, Land and Environmental Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0009-0005-1733-6234

Comparative-legal aspect of the formation of state veterinary and sanitary supervision and control

The article deals with issues of comparative legal analysis of the peculiarities of the formation of state veterinary and sanitary supervision and control. The object of the study is the veterinary legislation of the post-Soviet countries, which were in the legal family of Soviet socialist law for a long time, because this is the most effective way of comparing legislation. The conducted research made it possible to differentiate the approaches to the definition of state veterinary and sanitary control and supervision laid down in the veterinary legislation of the post-Soviet countries into three groups. The first group consists of the legislation of countries in which the concepts of veterinary and sanitary control and supervision are identified or used in parallel. The next group is formed by post-Soviet countries, whose legislation gives priority to the concept of veterinary supervision. The last group includes post-Soviet countries, whose veterinary legislation is based on the priority of the concept of state veterinary and sanitary control. A methodological conclusion was made about the geographical criterion of group differentiation of the analyzed legislation, which is determined by the common features of the veterinary relations of these countries.

Keywords: *comparative legal analysis; supervision; control; state supervision; state control; state veterinary and sanitary supervision and control.*

Рекомендації до уваги авторів!

Журнал «Вісник Пенітенціарної асоціації України» є науковим виданням громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» та приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права». Відповідно до Постанови Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 № 7-05/1 **наукові статті**, зокрема, **мають містити такі необхідні елементи**: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми й на яких ґрунтується автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Разом із рукописом подається і його електронна копія. Обсяг статті має становити до 15 сторінок тексту на папері формату А4 через 1,5 інтервал, шрифт – 14-й кегель. Електронні варіанти малюнків і таблиць подаються окремими файлами у форматі А5. Посилання на джерела в тексті слід наводити у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідного джерела, наприклад [1, с. 235] або [2, с. 8; 3, с. 45; 9, с. 20]. Список використаних джерел подають наприкінці статті в порядку появи посилань у тексті відповідно до міждержавних і державних стандартів. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймаються до друку.

Анотації необхідно подавати українською, російською (два-три речення) й англійською (на одну сторінку) мовами разом із ключовими словами. Назву статті й відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, домашній і службовий номери телефонів) подають українською, російською та англійською мовами.

До рукопису додаються (на окремому аркуші) відомості про автора (або одного з авторів): місце роботи (служби), посада, поштова адреса, телефон, електронна адреса для листування та погодження деталей публікації, ORCID ID.

Статті, подані в журнал, друкуються в авторській редакції. За достовірність наведених фактів, цитат, статистичних даних та інших відомостей, а також відсутність у статті запозичених матеріалів без посилання на джерела **відповідає автор.**

Attention authors!

The journal «Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine» is the scientific edition of the Public organization «Penitentiary Association of Ukraine» and private institution «Scientific Institute of Public Law». According to the Decree of the Presidium of Higher attestation Commission of Ukraine «About increase of requirements for professional publications included in the lists of Higher Attestation Commission of Ukraine» dated January 15, 2003 № 7-05/1, in particular, **scientific articles must contain such necessary elements**: formulation of the problem in general and its connection with important scientific or practical tasks; analysis of recent researches and publications which initiated solving this problem, and in which based the author, the selection is not resolved before the general problem which is dedicated to the designated article; formulation of the objectives of article (setting tasks); description of main material of research with full justification of scientific results; conclusions from this study and prospects for further research in this direction.

The manuscript is represented together with its electronic copy. The volume of articles up to 15 pages of text on A4 size paper 1,5 interval, font 14-PT. It should not be overloaded with references (10–15). Electronic versions of figures and tables are submitted as separate files in A5 format. References in the text should be in square brackets, indicating page numbers of the corresponding source. For example: [1, p. 235] or [2, p. 8; 3, p. 45; 9, 20]. The list of used sources is represented at the end of the article in order of appearance of references in the text, according to international and state standards. Articles submitted with violation of these requirements will not be accepted for publication.

The abstract should be submitted in Ukrainian, Russian (two or three sentences), in English (one page) together with keywords. Title of the article and information about authors (surname, name and patronymic (fully), academic degree, academic title, position, home and office phone numbers) are represented in Ukrainian, Russian and English.

The manuscript is attached (on a separate sheet): information about the author (or authors): place of work (office), job title, postal address, telephone, e-mail address for correspondence and arrange publication, ORCID ID.

Articles submitted to the journal published in author's edition. For the reliability of facts, quotations, statistical data and other information, and the absence of the article borrowed materials without reference to the source author **is responsible**.

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Музичук О. М., Невядовський В. О., Найда В. О.,**
НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 5
- Король О. В.,**
ПРАВОВИЙ СТАТУС КЕРІВНИКА ОРГАНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК
СУБ'ЄКТА ДОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ДИСЦИПЛІНИ 13

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

- Daria A. Bulgakova, Valentyna A. Bulgakova,**
THE RECOGNITION OF THE DECEASED BIOMETRIC DATA UNDER
PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS IN TERMS OF THE GENERAL DATA
PROTECTION REGULATION 22
- Копча В. В.,**
ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ ДЕМОКРАТІЇ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ:
НАПРЯМИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ 35

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. ПРИРОДО-РЕСУРСНЕ ПРАВО

- Єрмоленко В. М., Головка Л. О.,**
ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ХАРЧОВОЇ
ПРОДУКЦІЇ ЯК ЧИННИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ 46
- Шульга М. В.,**
ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК УЧАСНИКИ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ЗЕМЕЛЬ 53
- Павлюк О. В.,**
КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДОСТУПУ ДО РИНКУ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ
ІНОЗЕМЦІВ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, СТВОРЕНИХ ТА ЗАРЕЄСТРОВАНИХ
ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВСТВА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ 63
- Лучко І. В.,**
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО
ВЕТЕРИНАРНО-САНІТАРНОГО НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ 71

CONTENT

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

- O. Muzychuk, V. Neviadovskyi, V. Naida,**
DIRECTIONS FOR IMPROVING THE NATIONAL POLICE IN THE
CONDITIONS OF MARTIAL LAW 11
- O. Korol,**
LEGAL STATUS OF THE HEAD OF THE NATIONAL POLICE AUTHORITY
AS A SUBJECT OF LAW ENFORCEMENT AND DISCIPLINE 20

INTERNATIONAL LAW

- Булгакова Д. А., Булгакова В. А.,**
ВИЗНАННЯ БІОМЕТРИЧНИХ ДАНИХ ПОМЕРЛОГО ЗА
ОСОБИСТИМИ НЕМАЙНОВИМИ ПРАВАМИ З УРАХУВАННЯМ
ЗАГАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ДАНИХ 33
- V. Kopcha,**
BASIC PRINCIPLES OF THE PROTECTION OF DEMOCRACY IN THE
CZECH REPUBLIC: DIRECTIONS OF CONSTITUTIONAL JURISPRUDENCE 44

LAND LAW. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW. NATURAL RESOURCES LAW

- V. Yermolenko, L. Golovko,**
SOME LEGAL ISSUES OF ORGANIC FOOD PRODUCTION AS A FACTOR
OF ENSURING ITS QUALITY AND SAFETY 52
- M. Shulga,**
NATURAL PERSONS AS PARTICIPANTS IN THE AGRICULTURAL LAND
MARKET 61
- O. Pavliuk,**
CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF ACCESS TO THE LAND MARKET
IN UKRAINE FOR FOREIGNERS AND LEGAL ENTITIES, CREATED AND
REGISTERED IN ACCORDANCE WITH THE LEGISLATION OF A
FOREIGN STATE 70
- I. Luchko,**
COMPARATIVE-LEGAL ASPECT OF THE FORMATION OF STATE
VETERINARY AND SANITARY SUPERVISION AND CONTROL 78

ЖУРНАЛ
JOURNAL

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ
УКРАЇНИ № 1(23)/ 2023

BULLETIN OF THE PENITENTIARY
ASSOCIATION OF UKRAINE № 1(23)/ 2023

Матеріали подано в авторській редакції

Відповідальний за випуск

Сокальська О. В.

Дизайн обкладинки та верстання

Кандиба Т. П.

Технічний керівник

Кандиба Ю. А.

Надруковано з готових,
редагованих макетів
в друкарні

ФОП «Кандиба Т. П.»

Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 5263
від 20.12.2016.

Підписано до друку 17.03.2023.

Формат 60x84/8.

Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 9,76

Наклад. 120 прим.

Зам. № ____

м. Бровари
вул. Незалежності, 16
e-mail: dizl8@ukr.net
тел.: (067) 231-02-86
(099) 912-31-22
(099) 120-25-24